

ÁLTALÁNOS ISMERETEK TÁRA.

A M. KIR. CSENDŐRLEGÉNYSÉG RÉSZÉRE

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS KIADJA

A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉGI ZSEBKÖNYV
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA.

I. KÖTET

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVTUDOM.

1908.

ÁLTALÁNOS ISMERETEK TÁRA.

A M. KIR. CSENDŐRLEGÉNYSÉG RÉSZÉRE.

ÖSSZEÁLLITOTTA ÉS KIADJA

A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉGI ZSEBKÖNYV
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA.

I. KÖTET.

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1908.

ELŐSZÓ.

Csendőrlegénységünk legnagyobb része csak az elemi ismeretek birtokában, sőt elég sok esetben azok hiján lép be a tustületbe. Itt szerzi meg nagy fáradság és szorgalom árán azon alapvető ismereteket, amelyek feltétlenül szükségesek, egyrészt ahhoz, hogy pályáján haladhasson, másrészt ahhoz, hogy szert tegyen egy oly általános tudásra és műveltségre melyre különleges helyzetében nagyon is szüksége van.

A m. kir. csendőrség zsebkönyvének szerkesztő bizottsága számolva azzal a körülménnyel, hogy a csendőrlegénység mindazokat az ismereteket, melyek az általános műveltségnek úgyszólván alapfeltételei, csak különböző és nem az ő előképzettségéhez mért irányban szerkesztett s olykor felette terjedelmes művekből sajátíthatja el s melyeknek megszerzése ezenfelül nagy költséggel is jár, egy oly gyűjteményes mű összeállítását határozta el, mely magában foglalja az alapvető ismeretek és tudományok összességét s ezáltal módot nyújt arra, hogy legénységünk önszorgalomból oly képzettségre tegyen szert, melynek birtokában magát már könnyen tovább képezheti.

Elkészülvén a két kötetbe foglalt hasznos mű, azzal az óhajtással indítjuk útjára s adjuk a legénységünk kezébe, hogy jelentékeny mértékben segítse elő intézményünk fokozatos fejlődését és tökéletesedését és ébressze fel a vágyat a legénység minden rétegében a szellemi élet finomodása

s az életviszonyok által megkívánt tudás és felvilágosodás
iránt.

Amidőn még megjegyezzük, hogy a műből származó
tisztta jövedelmünk a rokkant csendőrök és azok családtag-
jainak segélyezésére létesített alapítvány vagyonához fog csa-
toltatni, őszinte köszönetet mondunk mindazoknak, akik e
mű létrejöttét támogatták.

Budapest, 1908 április hó.

A szerkesztő-bizottság nevében:

Panajott Sándor tábornok.

a szerkesztő-bizottság elnöke.

NYELVTAN.

Magyar nyelvtan.

BEVEZETÉS.

Megvizsgáljuk először, hogy az összes magyar szavak jelentésökre, vagyis értelmökre nézve milyen csoportokra oszthatók, másodsor, hogy alakjukat miként változtatják. Ennek részletes kifejtése képezi a nyelvtan első részét, a *szótant*.

Ezután megnézzük, miként fordulnak elő e szavak a mondatban s ott mily szerepet visznek.

Végül a mondatok nemeit és azok kapcsolatát vizsgáljuk. Az utóbbiak a *mondattan* körébe tartoznak.

A beszédrészek.

Ha a szavakat önmagukban külön-külön boncolgatjuk, a beszéd részeivel, a *beszédrészekkel* foglalkozunk. A beszédrészeket (vagyis tehát a szavakat) a következő csoportokba oszthatjuk. A szavak lehetnek: *igék, főnevek, melléknevek, számnevek, névmások, határozószók, névelők, névutók, kötőszók, indulatszók*. Vizsgáljuk őket egyenként.

Az ige.

Mit nevezünk *igének*?

Igének nevezük mindazon szavakat, melyek cselekvést, szenvedést, valamely állapotban való létezést fejeznek ki. (Könnyű őket megismerni, mert ha kérdezed: mit csinál? — ezen kérdésre csak igével felelhetsz. Kérdezzük tehát, mit csinál? — Ír, olvas, játszik, sétál, eszik, gondolkodik, stb. — Ezek tehát igék.)

Az igék jelentésökre nézve két csoportba oszthatók: *cselekvő* és *szenvedő* igék csoportjába.

Cselekvő igék: néz, megy, foglalkozik, dolgozik, ír, olvas, forgat, haragszik, stb. (Ő cselekszik valamit.)

Szenvedő igék: szerettetik, megveretik, vitetik s a többi tatik, tetik végű igék. (Most nem ő cselekszik, hanem más cselekszik *övele* valamit, pl. szereti s akkor ő szerettetik.)

A cselekvő igék háromfélék: *áthatók*: olvaszt, fest, szánt stb.; *át nem hatók*: megy, marad, zsémbel, örül stb.; *visszahatók*: (a cselekvés magára a cselekvőre hat vissza) mosakodik, öltözködik, fürdik stb.

Az ige cselekvése vagy *tárgyas* vagy *nem tárgyas*. Pl. adok — tárgyas ige (kérdézhetem ugyanis: mit adok? — Felelet: valami tárgyat adok). Ugyanílyenek: eszem, varrok, szántok, stb. — Ülök, sirok, szédülök, gondolkozom, stb. nem tárgyas igék (itt hiába kérdezem: mit ülök, nem lehet rá mondani, hogy valami tárgyat ülök). *Az ige kifejezi a cselekvő személy számát és személyét, valamint a cselekvés idejét és módját.*

Az ige által kifejezett cselekvés állításának módja, vagyis az *igemód* háromféle: *jelentő mód*, ha valamit kijelentünk, pl. megyünk; *feltételes mód*, ha a cselekvés valamely feltételtől függ vagy óhajtást fejez ki, pl. mennénk; *felszólító mód*, ha valamit parancsolunk, pl. menjünk.

A jelentő módnak nincs külön jele, a feltételes mód jele *-ná, -né* (kérnél, mennénk, hoznál), a felszólító mód jele *-j* (várj, menjünk).

Az ige által kifejezett cselekvés vagy *már megtörtént*, vagy *most történik*, vagy *csak majd megtörténik*. E szerint *három idő van: jelen, múlt és jövő*. Ezen időket *főidőknek* hívjuk, mert mindegyiküknek *mellékideje* is van. Így az *elbeszélő múlt* (irék, olvasál, vala), *régmúlt* (kimentünk vala, sirtunk vala), *végzett jövő* (jövendek, teendek).

Minden időben van *egyes és többes szám*; minden számban *első, második és harmadik személy*.

Az idők, szám, személy jelölésére szolgálnak a *ragok*, melyek vagy közvetlenül, vagy *kötőhangzóval* kapcsolhatnak az igetőhöz.

Az *igetőt* általában az által nyerjük, ha kérdezzük: mit csinál ő? Felelet; ir, jár, szalad, vesz, stb. Tehát ezek igetövek.

Ha megtaláltam az igetövet, akkor, ha pl. a *múlt időt* akarom a *jelentőmódban* képezni, csak azt kell tudnom, hogy a múlt idő ragja a *t s* akkor a *t* s akkor a *t* s ragasztva a *t* ragot, hozzá adom a *személyragokat* vagy *kötőhangzóval* vagy a nélkül. Pl. ir-t-a-m, mond-t-a-m, stb.

Van azonban sok ige, mely ha kérdezzük: mit csinál ő? — nem felel az ige tövével. Pl. dolgozik, eszik, szándékozik, elmélkedik, sopánkodik, stb. Ezek az úgynevezett *ikes igék*. Ezek tövét úgy nyerjük, ha az *ik-et* elhagyjuk, pl. dolgozik töve dolgoz.

Az *ikes igék* a *nem ices* igéktől abban is különböznek, hogy ragozásuk közben az egyes számban más *személyragokat* kapnak, mint a *nem ices* igék. Így van ez pl. a jelen időben és történeti múltban. Lássunk példát.

Az *ikes* igét így ragozzuk:

Alanyi ragozás:

Jelen idő:

eszem, eszel, eszik.
eszünk, esztek, esznek.

Történeti múlt:

evém, evél, evék.
evénk, evétek, evének.

Jövő idő:

enni fogok, enni fogsz, enni fog.
enni fogunk, enni fogtok, enni fognak.

Múlt idő:

ettem, ettél, evett.
ettünk, ettetek, ették.

Jelen idő:

igyam, igyál, igyék.
igyunk, igyatok, igyanak.

Jelen idő:

innám, innál, innék.
innánk, innátok, innának.

Múlt idő:

ittam
ittál
ivott
ittunk
ittatok
ittak

volna.

Ezzel ellentétben a *nem ices* ige ragozása ilyen:

Jelentő mód.

eszem, eszed, eszi.
esszük, eszitek, eszik.

evém, evéd, evé.
evők, evétek, evék.

enni fogom, enni fogod, enni fogja.
enni fogjuk, enni fogjátok, enni fogják.

ettem, etted, ette.
ettük, ettétek, ették.

Felszólító mód.

igyam, igyad, igya.
igyuk, igyatok, igyák.

Feltételes mód.

innám, innád, inná.
innánk, innátok, innák.

ittam
ittad
itta
ittuk
ittátok
itták

volna.

Jelentő mód.

Jelen idő:

veszek, veszsz, (veszel), vesz.
veszünk, vesztek, vesznek.

Történeti múlt:

vevék, vevél, veve.
vevénk, vevétek, vevének.

Jövő idő:

venni fogok, venni fogsz, venni fog.
venni fogunk, venni fogtok, venni fognak.

Múlt idő:

vettem, vettél, vett.
vettünk, vettetek, vették.

veszem, veszed, veszi.
vesszük, veszitek, veszik.

vevém, vevéd, vevé.
vevők, vevétek, vevék.

venni fogom, venni fogod, venni fogja.
venni fogjuk, venni fogjátok, venni fogják.

vettem, vetted, vette.
vettük, vettétek, vették.

3. *Tárgyrag a t.* Pl. házat, követ, pénzt, stb. Ha a főnév mássalhangzóval végződik, a tárgyragot kötőhangzó előzi meg. Pl. ház a-t, nép-e-t, stb. Ha rövid magánhangzóval végződik a szó, úgy a tárgyrag előtt hosszú lesz. Pl. kapát, tintát. Néhány szó a *t* rag előtt *v*-vel bővül, pl. lovat, követ, szavat, havat. Az *-alom, -elem, -dalom, -delem* végű főnevek utolsó szótagjából a magánhangzó kiesik. Pl. malom, malmot; fejedelem, fejedelmet stb.

4. *-nak, -nek részestárgy ragja.* Pl. embernek, állatnak.

5. *-é birtokos rag.* Pl. házé, kerté. Csak akkor használatos, ha kérdő mondatokban áll, vagy ilyen kérdő-mondatra felelünk. Pl. Kéé ez a ház? A Jánosé.

Egyébként a *-nak -nek* rag helyettesíti, avagy a főnév rag nélkül is áll. Pl. A szomszédnak a kertje, a szomszéd kertje. Ez utóbbiban a *birtokrag (-je)* mutat az előtte való szóra, mint birtokosára.

6. Helyragok.

Hol ?	Honnan ?	Hová ?	Merre ?	Meddig ?
-ban, -ben	-ból, -ből	-ba, -be	-nak	-ig
-n	ról, -ről	-ra, -re	-nek	
-nál, -nél	tól, től	-hoz, -hez		
-t, -tt		-höz		

7. *Időhatározó rag:* a *-kor* Pl. husvétkor, multkor. (Ez az egyetlen rag, mely megtartotta jelentését. A többi ragok is egykor önálló szavak voltak, de idővel elkoptak, jelentésüket elvesztették.)

8. *Módhatározó ragok:* *-ként, kép, képpen, ul, ül.* Pl. Sasként. Barátul szegődött hozzám.

9. *Okhatározó rag:* *ért.* Pl. kenyérért, húsért.

10. *Társas határozó rag:* *val, vel, stul, stül.* Pl. kapával, ifjastul, házzal, késsel (ehelyett ház-val, kés-vel).

11. *Eredmény vagy véghatározó rag:* *-vá, -vé.* Pl. borrá (bor-vá).

A melléknév.

A melléknév valaminek tulajdonságát vagy minőségét jelöli. Pl. jó, rossz, fehér, derék. Egyáltalában azon szavakat nevezzük melléknévnek, melyek erre a kérdésre: *milyen?* megfelelnek. Kérdezd csak milyen (például az ember)? ráfelelhető: szép, becsületes, izmos, erős, gyenge, kicsiny, magas stb. Ezek tehát melléknevek. A melléknevekhez, ha főnév előtt állanak, nem teszünk soha főnévi ragot, de ha főnév

helyett egyedül állanak, épen úgy ragozzuk, mint a főneveket. Pl. Jó embert kerestem. A *jót* és *becsületeset* mindenki szereti.

A fokozás.

Ha két tárgyat vagy személyt valamely közös tulajdonság alapján összehasonlítunk s kifejezzük, hogy az egyikben a közös tulajdonság kisebb vagy nagyobb mértékben van meg: a melléknévhez az úgynevezett *fok-ragot* tesszük. Pl. A ház magas, a torony magasabb.

A fokozásnál *alapfokot, középfokot* és *felsőfokot* különböztetünk meg:

jó	jobb	legjobb
nagy	nagyobb	legnagyobb

A közép fok képzője *bb*; a felső foké szintén *bb*, de a szó elé *leg* szótagot teszünk.

Számnév.

A számot vagy mennyiséget jelentő szavakat számnévnek hívjuk. A szám vagy mennyiség lehet *határozott* vagy *határozatlan*. Pl. öt, száz, ezer, határozottak; sok, kevés, számos, ezek határozatlanok.

A határozott számnevek:

1. *Tő* vagy *sarkszámok*: egy, ötven, száztiz.
2. *Sor* vagy *rendszámok*: első, ötvenedik, száztizedik.
3. *Szorozószámok*: egyszer, ötvenszer, százszor.
4. *Osztószámok*: egyenkint, százankint.

Névmás.

Névmásnak az oly szavakat nevezzük, melyek valamely névszó helyett állanak. Vannak:

1. *Személyes névmások*: én, te, ő — mi, ti, ök.
2. *Mutató névmások*: ez, eme, emez, — az, amaz, ama, ugyanaz.
3. *Birtokos névmások*: enyém, tied, övé — miénk, tiétek, övék.
4. *Vonatkozó névmások*: aki, amely, ami.
5. *Visszaható névmások*: magam, magad, maga, magunk, magatok, maguk.
6. *Kérdő névmások*: ki?, mi?, micsoda?, milyen?
7. *Határozatlan névmások*: valaki, valami, bárki, bármi.

A névmásokat éppen úgy ragozhatjuk, mint a főneveket.

II. Szöösszetétel.

A szóösszetétel a szóalkotás másik módja, mely abban áll, hogy valamely új fogalom kifejezésére két különböző szót összekapcsolunk.

Az összetétel kétféle, ú. m. mellérendelő vagy alárendelő.

1. *Mellérendelő* az összetétel, ha rokonértelmű, vagy ellentétes értelmű szavakat kötünk össze, pl. szóbeszéd, búbanat, adásvevés, stb.

2. *Alárendelő* az összetétel, ha az előtag az utótagnak jelzője, tárgya, határozója, birtokosa vagy alanya. Pl. mennydörög, favágó, folyóvíz, székláb, földművelés, stb.

A ragozás, szóképzés és szóösszetétel teljes ismerete mellett helyesírási hibát elkövetni szinte lehetetlen. Ha ugyanis meggondoljuk valamely szó leírásánál, mi a *tőszó* s azután szótagolva hozzáírjuk a képzőket és a ragokat, úgy az írás helyes lesz. Pl. Könyvvitel, szabadság, igazság, bottal meglett, könyvet, össze, ősszel (az új helyesírás szerint *ősszel*).

Mondattan.

A mondat.

A mondat élőszóval kifejezett ítélet, gondolat. Pl. Az ember halandó.

Van egyszerű és összetett mondat. Az egyszerű mondatban egy gondolatot, az összetett mondatban két vagy több gondolatot fejezünk ki.

Az egyszerű mondat lehet:

1. kijelentő, pl. Apám elutazott;
2. felszólító, pl. Hé, paraszt!
3. óhajtó, pl. Bárcsak szállni tudnék!
4. felkiáltó, pl. Hála Isten!

5. kérdő, például: Nem hallgattad-e a csalogány dalát?
(A *Nem-e* hallgattad rossz szórendtől tartózkodjunk!)

A mondat részei.

A mondatnak öt része van: *alany*, *állítmány*, *jelző*, *tárgy* és *határozó*.

1. *Alany*. Alanynak nevezzük a mondatnak azon részét, *akiről* vagy *amiről* valamit állítunk. Pl. Az *ember* eszes állat. (Az *ember* az alany.) Az alany erre a kérdésre felel: *ki? mi?*

2. *Állítmány*. Állítmánynak nevezzük a mondatnak azt a részét, *amit* az alanyról mondunk. Pl. *Feljöttek* a csillagok. (*Feljöttek* az állítmány.)

3. *Jelző*. A jelző azon mondatrész, mely valamely más mondatrésznek a tulajdonságát, milyenségét, számát, birtokosát fejezi ki, pl. Foly a *lemeno* nap *arany* vére *violaszín* hegyek tetejére. (Petőfi.) (A dült betűkkel nyomott szavak a jelzők.) A jelző erre a kérdésre felel: *milyen?*

4. A tárgy azon személy vagy dolog, melyre az állítmány cselekvése hat. Ha az állítmánnyal kérdezed: mit — ? ráfelel a tárgy, pl. Egész délután *ibolyát* szedtünk. (Mit szedtünk?)

5. A *határozó* hely, idő, mód, ok, czél, stb. körülmény kifejezésére szolgál. Eszerint sokféle.

Van *helyhatározó*, mely e kérdésre felel: *hol, hová, honnan, merre, meddig?* Pl. Kiállott a kis *kapuba*.

Van *időhatározó*, mely e kérdésre ad feleletet: *mikor, mióta, meddig?* Pl. Minden *este* furulyázok *sokáig*.

Van *módhatározó*, mely a *miképen, mi módon, hogyan* kérdésekre felel. Pl. *Szépen* legel a kisasszony gulyája.

Van *okhatározó*, mely a *miért, mi okból* kérdésekre felel meg. Pl. Jó szóért is sokat teszünk.

Van *célhatározó*, mely ezen kérdésekre felel: *mi végett, mi célból?* Pl. A tudás végett tanulunk.

Van *eszköz- és társhatározó*, melyek ezen kérdésekre felelnek *mivel, kivel?*

Az egyszerű mondatok nemei.

Ha a mondatban az alanyon és állítmánnyon kívül más mondatrész nincs, akkor az *tőmondatnak* nevezetetik. Pl. Az ég villámlik. A fa zöldel. A virág illatozik.

Ha az alanyon és állítmánnyon kívül még más bővítő rész is fordul elő, (pl. jelző, tárgy vagy határozó) akkor az ilyen mondatot *bővített mondatnak* nevezzük. Pl. Foly a *lemeno* nap *arany* vére *violaszín* hegyek tetejére. (Petőfi.)

Az olyan mondatot, melyben az állítmányt nem tesszük ki, de azért oda gondoljuk: *hiányos* vagy *csonka mondatnak* nevezzük. Pl. Jó napot! (kívánok).

Az olyan mondatot, melyben több alanyhoz egy állítmány, vagy egy alanyhoz több állítmány tartozik, *összevont mondatnak* nevezzük. Pl. *A búza, rozs, kukorica, árpa és a zab* az Alföld legfontosabb terményei. *Zúg, morog, süvít* a téli szél.

Az összetett mondat.

Ha két vagy több gondolatot fejezünk ki egy mondatban, származik az *összetett mondat*. Pl. Lement a nap, sötét lett és feljöttek a csillagok. Az összetett mondat egyes tagjai, vagyis mondatai között kétféle viszony lehetséges: 1. *mellérendelő*, 2. *alárendelő* a viszony. Ha két *egymástól független* értelmű mondatot kapcsolunk össze, vagy állítunk egymás mellé, a *viszony mellérendelő*. Pl. Én irtam, te olvastál, a többiek rajzoltak.

Ha az összetett mondat egyes tagjai között olyan viszony van, mint a mondatrészek között, akkor *alárendelő a viszony*. Az alárendelő viszonyban levő mondatok közül az, amelyiknek önálló jelentése van: *főmondatnak*, a többiek, melyeknek önálló jelentésük nincs, *mellékmondatnak* nevezetnek. A ki takarékoskodik, később nem szenved inséget.

A mellérendelő mondatok.

A mellérendelő mondatok között szorosabb belső kapcsolat nincsen. Legkönnyebben a kötőszavakról ismerjük meg, hogy minő az egyes mondatok között levő viszony. A kötőszavak, valamint a *mellérendelő mondatok is ötfélek*.

1. *Kapcsoló mondatok* kötőszavai: *és, s, is, meg, sőt, hanem is*. Pl. Elhaladt kocsink a ház előtt és befordultunk az udvarra.

2. *Választó mondatok* kötőszavai: *vagy — vagy, akár — akár*. Pl. Vagy elérem kitűzött céloamat, vagy meghalok.

3. *Ellentétes mondatok* kötőszavai: *de, mégis, ellenben, azonban, mindazonáltal*. Pl. Legyünk mindig vidámak, de tekintsünk a szomorúakra is.

4. *Következtető mondatok* kötőszavai: *tehát, ugyanis, eszerint, következésképp*. Pl. A víz hidrogénből és oxigénből áll, következésképp összetett test.

5. *Magyarázó mondatok* kötőszavai: *azaz, tudniillik, stb.* Pl. Mindegyiket egyformán szeretem, azaz nem tudok közülök választani.

A kötőszók a mellérendelő mondatokban gyakran elmaradnak. Ilyenkor a mondatok értelméből tudhatjuk meg, hogy minő viszony van az egyes mondatok között.

Alárendelő viszony a mondatokban.

Alárendelt viszony akkor van a mondat tagjai között, ha az egyes mondatoknak külön-külön véve őket, teljes ér-

telmük nincsen. Azt a mondatot, amelynek önmagában egyáltalában nincs értelme, *mellék mondatnak* nevezzük.

Ahány mondatrész van, annyiféle a mellékmondat is. Van: 1. alanyi, 2. tárgyi, 3. határozói, 4. jelzői mellékmondat.

I. A mondat alakjában kifejezett alany: *alanyi mellékmondat*. Pl. Tőled függ, *hogy mit határozol. (Mi függ tőled?)*

Az alanyi mellékmondat ki? mi? kérdésre felel meg éppen úgy, mint az alany.

II. A mondat alakjában kifejezett tárgy: *tárgyi mellékmondat*. A tárgyi mellékmondatok megszokottabb kötőszava: *hogy*. Ezenkívül *aki, amely, ami* névmást is gyakran használjuk. A *hogy* helyett *miszerint-et* nem használunk, mert ennek módhatározói értelme van. Pl. A siker megkívánja, *hogy* (nem pedig miszerint) *szorgalmasan dolgozzunk. (Mit kíván a siker?)*

III. A mondat alakjában kifejezett határozó: *határozói mellékmondat*. Eszerint van: *hely, idő, mód, ok, cél, társ- és számhatározó mellékmondat*. Továbbá van: *föltételes, megengedő és következményes mellékmondat*.

1. A *helyhatározói mellékmondat*, a helyet fejezi ki egész mondat alakjában. Pl. Ott szeretnék meghalni, *ahol születtem*.

2. *Időhatározói mellékmondat*, az időt fejezi ki egész mondat alakjában. Például *Mióta nem láttalak*, szomorú az életem.

3. A *módhatározói mellékmondat* a módot fejezi ki egész mondat alakjában. A módhatározó leggyakoribb kötőszava: *hogy*. Pl. *Úgy neki iramodtak, hogy alig tudtak megállni*.

4. A *célhatározói mellékmondat* a célt fejezi ki egész mondat alakjában. Pl. Azért pihenünk, *hogy jobban tudjunk dolgozni*.

IV. A *jelzői mellékmondat* az egész mondat alakjában kifejezett jelző. Kötőszava *aki, amely, ami*. Pl. *Aki nem mer az ember szemébe nézni*, nem őszinte.

V. *Föltételes mellékmondat* feltételt fejez ki, melytől a főmondat cselekvésének beállása függ. Pl. *Ha a munkát becsületesen elvégzed*, megkapod jutalmadat.

A többszörösen összetett mondat és a körmondat.

Az olyan hosszabb, összetett mondatot, melyben a mondatokat pontos vesszővel választjuk el egymástól, *többszörösen összetett mondatnak* nevezzük. A többszörösen összetett mondatokban a pontos vesszőnek ott van a helye, ahol

egy-egy gondolatsor kiegészül. Ha a gondolat az ilyen hosszabb összetett mondatokban szabályosan tagozódik, több mellékmondat egy közös főmondatra vonatkozik, akkor a mondatot *körmondatnak* hívjuk. A körmondatban *elő-* és *utótag* van. Az előtag rendszeren hosszabb, mint az utótag. Az előtag mondatait egymástól pontosvesszővel, az elő és az utótagot egymástól kettős ponttal választjuk el. Ez a kettős-pont jelöli, hogy az előtag értelmileg az utótaghoz tartozik, s hogy a körmondatnak értelme csak az utótagban: a főmondatban egészül ki. Az előtag minden mondattagja külön-külön is összeköthető az utótaggal s teljes értelmű összetett mondatot képez.

A körmondat a szónoki művekben a leggyakoribb, de használják a költők is. Pl. Ha majd egykor testben és lélekben kifejlődve fellépsz az élet komor pályáján, ha majd a polgári kötelesség szava töled is munkát, erőt, talán életet s a földi lét minden örömét, minden reményét kívánja áldozatul: ne késlekedjél; első és legszentebb legyen előtted a haza.

A szórend.

A magyar nyelvben nem kis fontosságú a szórend, vagyis a mondatban előforduló szavaknak egymásutánja. A mondatban kifejezett gondolatnak mindig van valamely része, melyet értelmileg a legfontosabbnak tartunk. Az állító mondatokban leggyakrabban az igei állítmányon van a nyomaték. Pl. Tegnap délután *elmentem* hozzátok. Ha valamely mondatrészt külön emelünk ki, utána nyomban az igei állítmány kerül. Pl. *Fehér* volt a kenyér, nem barna. Ha több mondatrész is hangsúlyos, úgy a legnyomatékosabbat közvetlenül az igei állítmány elé tesszük: Pl. Bús az idő, *bús* vagyok én *magam* is.

A tagadó mondatokban a nyomaték a tagadó szócskán van és az igei állítmány hangsúlytalan. Pl. Hazám szép vitéze, *ne* menj fel Budára! (Petőfi.) Ha a tagadó mondatokban valamely mondatrészen van a hangsúly, akkor azt a hangsúlytalan tagadó szócska elé tesszük. Pl. Csak *bajod* ne legyen.

Itt is figyelmeztetünk egy mostanában rohamosan terjedő hibás szórendre. Nem *akarsz-e* velünk tartani? Helytelenül így mondják: Nem-e akarsz stb. Nem szép-e az élete annak, a ki meg tud bocsátani? Helytelenül: Nem-e szép az élete stb.

Ilyeneket kerülni kell!

A magyar iskolai helyesírás szabályai.

Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1903. évi március hó 14-én 862. eln. sz. a. kelt rendeletével.

A helyesírás alapja.

1. §. A helyesírás szabályai arra tanítanak, hogyan kell szavainkat az általános elfogadott elvek és szokások szerint leírni. A betűírásnak első célja a hangok kifejezése, azért a magyar helyesírás elsősorban a *kiejtésből* indul s a hangokat lehetőleg híven fejezi ki állandó jegyeikkel, vagyis a latin betűkkel s ezeknek szokásos módosításaival. Emellett azonban a mi helyesírásunk nagy tért enged a *szóelemzésnek* is, amennyiben a még eléggé érezhető szóelemeket külön-külön föltünteti. Végre némely esetben tért engedünk a *hagyománynak*, az *egyszerűsítésnek* és *kapcsolatosságnak* (analógiának) is.

Jegyzet. Ez a sokféle szempont néha határozatlanná és ingadozóvá teszi az írást, mert lehetetlen őket mindig határozott szabályok szerint összeegyeztetni. Pl. a hosszú, kettőztetett *gy* hangot rövidség vagyis egyszerűség kedvéért négyes jegy helyett (*gygy*) evvel a hármassal jeggyel írjuk: *gygy*, pl. *faggyú*, *meggy*, *biggyeszt* *buggyan*; evvel kell tehát írunk a *kiejtés* szerint a következő szokat is *poggyász*, *Meggyes*, *higgyétek*, *higgyed*, *ágygal*, *naggyá*. A szóelemzés azonban *gygy* helyett *ágy*, *dj*, *gyj* betűket írat velünk az ilyenekben: *hadgyakortat*, *hadjárát*, *adjon*, *nagyjában*, *hagyjon* stb. És a szóelemek kedvéért írják sokan: *ágygyal* *nagygyá*, hogy tisztán feltüntessék *ágy*, *nagy* szótüket (ahogy sor végén, elválasztáskor mindnyájan tesszük); de az egyszerűsítés itt a *gygy* mellett szól. Szintén *egyszerűsítés* az, hogy az *eggyet*, *eggyik*, *eggyes* helyett azt írjuk: *egyet*, *egyik*, *egyes*; de itt a *kapcsolatosságra* is lehet hivatkozni, melyben ezek az *egyedül*, *egyetemben* szókkal állanak, ahol csakugyan egy *gy* van a *kiejtésben* is. A fölszólító mód alakjainak kapcsolatossága miatt írják sokan: *higgyed*, mint *hagyjad* és *fogyjon*, a *hagy*, *fogy* igetőktől: csakhogy a *higgyed* alakban nem *higy* az igető. Hogy végre igen sokan kivételesen *gygy* helyett *ágy* betűkkel írják: *Medgyes*, *podgyasz*, az csak elavult szokás maradványa. (Szintén a *hagyomány* hatásának tulajdoníthatni ezeket: *mindjárt*, *rögtön*, *pünkösd*, *mesgye*; pedig a *kiejtés* szerint helyesebb volna: *mingyárt*, *röktön*, *pünközd* vagy *pünköst*, *mezgye*; a szóelemeket ezekben nem érezzük.)

A magyar ábécé.

2. §. A magyar írás a hangok jelölésére 38 betűt alkalmaz. Ezek hagyományosan ábécerendben a következők: *a, á, b, c, cs, d, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.*

Jegyzetek. 1. Ezek közül a rövid és a hosszú magánhangzók jegyei

rövidék: *a, e, i, o, ö, u, ü*;
hosszúak: *á, é, í, ó, ő, ú, ű.*

A magánhangzók hosszúságát tehát mindig a betű fölé tett ékezetekkel, vonásokkal jelöljük: vö. *hítt: hítt, vitt: vitt, szítám: szítám, búja: búja, örült: örült.*

A nyílt e hangtól írásunk nem különbözteti meg a zártabb *ē* hangot: *ára (arra), embēr, vēmtem.* A katonák fölmentek Budára. Én még megmentek valakit. Elmentek-e (ti) bálba? Fiaim minden bajtól mentek (mentesek). E mondatokban hallható a *mentek* négyféle kiejtése.

2. A lány és kemény mássalhangzók jegyei:

lányak: *b, v, d, z, zs, — gy, g, —*;
kemények *p, f, t, sz, s, c, cs, ty, k, h.*

Az *ly* helyett a legtöbb vidéken csakis *j-t* mondanak, néhol meg *l-et*. A kemény *c*-nek lány megfelelője a ritka *dz: fogódzik, bodza.* A kemény *cs*-nek lágya a szintén ritka *dzs, pl. lándzsa, findzsa, dzsida.* Ez utóbbit a M. T. Akadémia rövidítve *ds*-nek írja s ezt a *dz*-vel együtt külön betűnek veszi, úgy hogy az Akadémia ábécéje negyven betűt foglal magában.

3. Az egyszerű *c* betűt ajánlja az Orsz. Közoktatási Tanács s az Akadémia nyelv- és széptudományi osztálya, főleg mivel egyszerűségénél fogva előnyös a tanítás szempontjából és a napisajtóban és irodalmunk egy részében már úgysis elterjedt. A M. T. Akadémia ellenben megtartotta a hagyományos *cz-t*, főleg azért, hogy az idegen szók gyakori *c* betűjét ne lehessen a magyar *c*-vel összezavarni. — Ennél fogva sem a *c*-vel, sem a *cz*-vel való írásmódot nem tekinthetni hibásnak.

4. Ezekhez a betűkhöz járul még az idegen szókban, ill. nevekben használt *x, ch* és *qu, ae, oe, au, eu* stb. s a régi családnevekben megmaradt *y, eö, ew, w, 's.*

3. §. A megnyújtott (kettőztelett) mássalhangzókat az illető betűnek kettőztetésével jelöljük, pl. *toll, ujj, friss, agg, makk, csöpp, csitt, itt, hítt, füttet, hüttet, tanított, fordított, lódd, hídd, engedd, fuss, áss, evezz, azzal, jobb, kevesebb, lobbán, zökken, addig, avval, ehhez, efféle, sippal.*

A kétféle betűkben, minők *ly, ny, gy, ty, cs, zs, sz,* nyújtás esetén könnyebbség okáért csak az első jegyet kettőztetjük, pl. *könny, szenny, rossz, meggy, annyi, könnyű, pogygyász, hatlyú, szivattyú, loccsan, szisszen, vesszük, öccse, asszonnyal, kiráallyá.*

De csonkítatlan kiírjuk a kettős betűt, ha sor végén a két szótag elválik egymástól; *könny-nyez, rossz-szal, öcs-cse, pogygyász, király-lyá* — és összetételekben: *észszerű, jegygyűrű.*

Az alapul szolgáló kiejtés.

4. §. Írásunk alapjául általában a művelt egyéneknek kiejtése szolgál. Nem követjük tehát az írásban azt a kiejtést, mely csak egyes vidékeken, egyes nyelvjárásokban divik. Nem írjuk: *fejtöget, dühösön, kórmány, mútat, hir, víz, huz, tanított, hamisittatlan, füttetlen* stb.

Jegyzet. A hosszú magánhangzó szabályos a nyelvjárások többsége szerint az ilyen szókban: *tűz, víz, úr, kút, húsz, szűk, bíró, írás, fűz, tűr* stb. De a névszók közül néhánynak ragos vagy képzős alakjaiban megrövidül a többeli magánhangzó: *tűzet, vizet, uram,* (de *úri*) *rudat, huszadik* (másokban akkor is hosszú: *sipot, szüzet, búsan*). Az *-ít* igeképző hosszú *i*-vel írandó: *tanít, feszi.*

5. §. Vannak esetek, melyekben a műveltek kiejtése is annyira eltérő, hogy kétféle írásmódot kell jogosultnak elismerni: 1. Az *e (ē)* mellett az *ö* is helyes e szókban: *fel, föl; felett, fölött; megett, mögött; csepp, csöpp; per, pör; csendes, csöndes, veres, vörös* stb. 2. A névszókban régebbi *-jok, jök* és *-ok, ök* személyragja mellett helyes az újabb *-juk, jük* és *-uk, ük* is: *ruhájok, ruhájuk; kedvök, kedvük.* 3. Az *u, ü* hosszúsága ingadozik az *u, ü* végű névszókban, továbbá az *-ul, -ül* igeképzőben s az *-ul, -ül* névrágban: *hosszu, hosszú; keserű, keserü; félkezű, félkezü; fordul, fordül; vitézül, vitézü.* 4. Még egyes szokat is kétféleképp írunk: *jöni* és *jönni, néhány* és *néhány* stb. (Ezekről a szójegyzék ad felvilágosítást.)

6. §. Végre némely esetben az irodalmi hagyomány olyan erős volt, hogy megmaradt a régi forma, noha a többség ma már másképp ejti, sőt néha az írásban olyan alakot is fõntartunk, amely egyáltalán eltűnt már a magyar nép kiejtéséből. Így:

1. A *honnan* kérdésre felelő névrágokat *ó, ő*-vel írjuk: *ból, -ből, -ról, -ről, -tól, -tól.*

Jegyzet. A *honnan* kérdésre felelő névutókat így írjuk: *alól, elól, mellől, közül, mögül* (láb alól, szem elól), a *hol* kérdésre: *alul, fölül, elül, belül* stb. (Pesten *alul, alulírott elüljáró*). A *-stul, -stül* ragot *u, ü*-vel írjuk: *tóstül, gyökerestül.*

2. Az *e* végű személyragos névszók ragozásában *é-t* írunk: *kezebe, kezéből, kezét,* néha a kiejtésben inkább az újabb *i* hangú forma divik: *kezibe, keziből, kezit.*

3. Az *ly* hang helyett többnyire *j-t* (néhol *l-et*) ejtenek; pl. *lyuk, selyem, fáklya, gömbölyű, imbolyog, hely, sekély, sirály, Mihály, ilyen, melyik, veszély, apály* (l. a szójegyzéket).

4. Az írás megőrzi a régi *l*-et a következő szókban; *bolt*, *folt*, *holt*, *volt*, *volna*, *told*, *old*, *olvas*, *nyolc*, *holnap*; *zöld*, *föld*, *völgy*, *költ*, *tölt*, *öltözik* (ámbar a magyar nép legnagyobb része *l* nélkül mondja ezeket: *bót*, *vóna*, *zód* stb.)

A szóelemző írás esetei.

7. §. Az *összetett*, továbbá a képzős és ragos szókat *nyelvérzékünk* szerint iparkodunk írni, úgy t. i. hogy azok a szóelemek, amelyeket a szóban érezünk, az írásban is mind kitűnjenek. Ennélfogva az ilyen szókat, ha csak igen nagy változást nem szenvedtek, úgy írjuk le, ahogy a szóelemek külön-külön hangzanak, nem mint az egész szónak egységes hangzása szerint kellene írni.

Példák: a) *összetételek*: *mennyország*, *önálló*, *zsebkendő*, *tősgyökeres* (pedig ezeket így ejtjük ki: *menyország*, *önnálló*, *zsepkendő*, *tősgyökeres*); — b) *képzős szók*: *bizlat*, *hazudtol*, *többség*, *egészség*, *költség*, (pedig így mondjuk ki: *biztat*, *hazuttol*, *töpség*, *egesség*, *kölcség*, ill. *kőccség*); — c) *ragos szók*: *azt*, *fojtam*, *csukd be*, *kezdték*, *atyja*, *botja*, *fonja*, *egyszer* (holott így ejtjük: *aszt*, *fojtam*, *csugd be*, *kesztek*, *attya*, *bottyá*, *fonnya*, *eccer*).

8. §. Ha valamely hang a ragozásban vagy képzésben egészen más hangnak adott helyet vagy pedig *nyomtalanul elveszett*, nem írjuk többé az eredeti hangot, hanem az újabb, megváltozott hangzást. — Ide tartozik: a) a *t* végű igék fölszólító módja *s* a *z*, *sz*, *s* végűek fölszólító módja és tárgyas ragozása: *tarts*, *önts*, *taníts*, *fuss*, *vess*; *eressz*, *fess*; *hozz*, *érezze*, *esszük*, *olvassátok* (e h. *tart-j*, *fut-j*, *ereszt-j*, *hozz-j* stb.); b) a *-val*, *vel* és *-vá*, *vé* rag: *síp*pal, *dobb*al, *kard*dal, *bolond*dá, *asszony*dá; — (szintúgy *ri*ttak, *hi*ttak, *rí*ni, *hí*na, e h. *ri*utak, *hi*utak, *rí*ni, *hí*na); — c) az az, ez névmás ragos és képzős alakjai (kivéve a tárgyesetet): *annak*, *erről*, *azzal* vagy *avval*, *ehhez*, *akkor*; *annyi*, *efféle*, *akkora* (de *anélkül*, *emellett*).

9. §. A szóelemzés nem lehet irányadó, mikor a szóelemek valami okból annyira el vannak homályosodva, hogy többé nem érezzük őket. Így pl. *keszkenő*, *mennyegző*, *ámbar régente kezkenő*, *menyekező* volt; *hadd* mint indulatszó, noha eredetileg a. m. *hagyd*; *aggat*, *szaggat*, nem pedig *akgat*, *szakgat*. (*Iktat* és *labda* helyett *igtat* és *lapda* rozszak, mert a bennük jelölt szófejtés *ig*-ből és *lap*-ból teljesen alaptalan. *Éjszaka*, *korántsem*, ezeket hibásan rövidítik a közkiejtés ellenére így: *éjszaka*, *koránsem*. A világtáj megnevezésére azonban *észak* a helyes.)

10. §. Még néhány megjegyzés szükséges egyes ragos és képzős szó *hosszú* (*kettőztetett*) *mássalhangzójáról*. A befejezett cselekvésnek *-tt* jele (akár az igében, akár az igenévben), továbbá a *-tt* helyrag és a fokképző *-bb* csak magánhangzó után tartja meg hosszúságát: *állott*, *adott*, *hi*ttam; *Győrött*, *közötte*, *éretted*; *több*, *magasabb*. Mássalhangzó után mindig egyszerűen írjuk és ejtjük őket: *álltam*, *állt*, *kért*, *fo*lyt; *Kolozsvárt*, *Vásárhelyt*, *köztünk*, *érte*; *magasb*, *szorosb*. Vétenek a közszokás ellen, akik ilyeneket írnak: *mentt* (igenévül), *Kolozsvártt*, *Vásárhelytt*, *értem*, továbbá *bonttat*, *rejtlet*, *hamisítatlan*, e h. *bontat*, *rejtet*, *hamisítatlan*.

Szintoly kevéssé jelöljük az eredeti kettőztetést az ilyen fölszólító formákban: *hozd*, *vé*sd, *ereszd*, *nyisd*, (nem *hozzd*, *véssd* stb., pedig eredetileg *hozzad*, *véssed*, *nyissad*). — Ellenben megtartjuk az eredeti kettőztetett betűt a *d* végű ige-tőknek ugyanazon alakjában, habár a hangot röviden ejtjük ki; pl. *hordd el magad*, *küldd oda*. Isten *áldd meg a magyart*! Szintúgy írjuk kettőztetve: *játsszatok*, *fogodzzál* (mint *másszatok*, *utazzál*).

Egyszerűsítések.

11. §. Egyes esetekben, kivált a leggyakrabban előforduló szókban és alakokban, az egyszerűsítés vagy rövidítés szüksége arra vezetett, hogy a kiejtés vagy a szóelemzés rövidítésére rövidített írásmódot alkalmazunk.

A *kiejtés ellenére* kettőztetett mássalhangzó helyett egyszerűt írunk a következőkben: *egy*; *olyan*, *ilyen*, *milyen*, *oly*, *ily*, *mely*; *csinosat*, *magasan*, *erősebb*, *kisebb*, *eső*; *utánam*, *rólam*, *belőle*, *lesz* (ámbar így ejtik: *eggy*, *kissebb*, és igen sok vidéken: *ollyan*, *v. ojjan*, *magassan*, *esső*, *utánnam*, *röllam*, *lessz*).

Jegyzet. *Rossz*, *könny*, *friss* helyett nem szabad *rosz*-at, *köny*-et és *fris*-et írni. *Új*, *újabb*, *újonnan*, *újság*, *újít* egy *j*-vel (ámbar így is mondják: *ujjabb*, *ujjak*); ellenben két *j*-vel írjuk a kéz *ujját* s a ruha *ujját*.

A szóelemzés ellenére, de a kiejtésnek megfelelően, egyszerűsítjük az ilyeneket: *állt*, *Kolozsvárt*, *hozd* (e helyett *állott*, *Kolozsvárott*, *hozzad*, l. 10. §.). Továbbá a *fönn*, *benn* *lenn*, *kinn* szókat is egy *n*-nel írjuk, ha a szóképzésben más salhangzó következik rá: *fönség*, *benső* stb., és *fönt*, *bent* *lent*, *kint* (de *fennen*, és az összetételben mindig jobb a kettős *nn*, tehát nemcsak *fönnáll*, hanem *fönntart*, *fönnhatóság*, *fönnhangon*, *fönnszóval*, *bennsül* is, noha az utóbbiakat is egyszerűsítik némelyek). — Tulajdonképp egyszerűsítés van az

Egyiptom, Arabia, Fenícia, Szíria, Perzsia, Svájc, Stájerország, Elzász, Khína, Algír, stb.; stájer, gót, szláv, rutén, litván; fríz, perzsa stb. (Tehát nem Europa, Persia, Schweiz, góth, sláv stb.)

Jegyzet. Minden idegen névnek a végén magyarosan ékezettel írjuk az *o, a, e* betűket a ragos alakokban, melyekben a hangok nálunk csak megnyújtva kerülnek elő, pl. *Cicerónak, Arcóban, Abbáziában, Karlsruheban*. — A francia és némely angol nevek végén nehézséget okoznak az úgynevezett néma vagyis ki nem mondott hangok, mert a magyar ragozásban nem vehetjük őket számba s az írásban mégsem hagyhatjuk el. Nem mondhatjuk pl. *Voltaire-nek, Shaksperétől, Mussetet* (hanem *Voltérnek, Sekszpirtől, Müsszét*). Ilyenkor tehát úgy segítünk magunkon, hogy a változatlan idegen névhez kötőjellel függesztjük a ragot: *Voltaire-nek, Shakspere-től, Voltaire-t, Musset-t*. — Így az *i* képzővel is: *shakspere-i szellem, molière-i helyzet*.

14. §. A magyar tulajdonnevek közül a családnevek egy része elmaradt a mai divó írásmódtól, mert az illető családok régiesen írják nevüket. Így maradt meg e nevekben sok elavult betű: *y=i: Fáy, Csáky*; — *eö, ew=ö, ő: Eötvös, Dessewffy*; — *th, gh=t, g: Kossuth, Végh*; — *ch, ts=cs: Széchenyi, Madách, Takáts*; — *s, ss=zs: Jósika, Dessewffy*; — *w=v: Wesselényi*.

Nincs helyén az idegenszerű írásmód a meghonosult keresztnevekben, pl. *Mártha, Mathild, Edith, Judith, Fanny, Betty, Lydia* helyesen: *Márta, Matild, Edit, Judit, Fáni, Betti, Lídia*.

Összeírás és különírás.

15. §. Sokszor két-három szó együtt fejez ki egy fogalmat s kétség támad, vajjon összeírjuk-e őket vagy pedig külön-külön. Nem lehet ugyan minden ilyen esetre határozott szabályt fölláttani, de irányadók lehetnek a következő megfigyelések:

A következő esetekben *mindig egybeírjuk* az összetartozó szokat, mert egységes összetételnek érezzük:

a) a birtokos és tárgyas összetételeket, pl. *sahéj, nyelv-szokás, betegágy*; — *igazmondás, magavisélet; istenfélő, mitévő, szavatartó, kárvallott, szemlesütve, háztűznézni*;

b) az összetett mellékneveket, amelyek összehasonlítást és színárnyalatot jelentenek, pl. *jéghideg, méregdrága, hófehér, sötétzöld*;

c) az igekötőt az igével, ha közvetlen előtte áll és reá vonatkozik: *bemegy föl száll, rá tartja magát, beleesik, megvan, elvan, megleszünk, elleszünk* stb. (A kettőzetett igekötőket kötőjellel: *ki-kimegy, vissza-visszanéz*). — Nem

helyes egybeírni az igekötőt az igével, ha nem erre. hanem egy rákövetkező igenévre vonatkozik; tehát nem *kifogják húzni, elleszünk fáradva*, hanem *ki fogják húzni, el leszünk fáradva*;

d) egybeírjuk a több szóból álló névmásokat: *önmaga, önnönmagukat; énbennem, teneked, ötle, mibelőlünk, timi-attatok, őalattuk; ugyanakkora, ugyanannyi, szintannyi, szintúgy*; — *akármilyen, akárhol, mindazok, vajmi* stb. — és így a vonatkozó névmásokat s a hozzájuk tartozó kötőszokat is: *aki, ami, amennyi, amilyen, amint, amíg, ameddig, amikor, ahogy, ahol, ahonnan* stb., *valahány, valahány-szor* stb. (De két szóba: *én magam, ők maguk, másod-magammal, épp olyan, mind a két, senki sem, sehol sem* stb., *de sohasem, sohse*).

Jegyzet. A M. T. Akadémia a hagyományhoz ragaszkodva két-két szóba írja az *én bennem, te neked*-féle névmási kifejezéseket, továbbá a vonatkozó névmásokat: *a ki, a mi és a mint, a míg*, stb. Ennélfogva ezt az írásmódot se lehet hibáztatni.

16. §. Az összetételnek némely más fajában *kevésbbé szoros a kapcsolat* s azért az írás is ingadozóbb:

a) Az egyrangú tagokból álló összetételeket, különösen a szókötevényeket s az úgyn. *ikerszókat* kötőjellel szoktuk írni: pl. *egy-két, egyik-másik, ötször-hatszor; egy-egy, ketten-ketten; olykor-olykor, lassan-lassan, dül-fül, ország-világ, tarka-barka, fűr-farag, libeg-lobog, szánom-bánom, telides-teli, újdonság-új*. — Csak azokat írjuk egy szóba, melyek teljesen egységes fogalmat fejeznek ki: *járkel, szóbeszéd, hírnév, árapály, zűrzavar, pörpatvar, búbanat, torzonborz, gézenyűz, tősgyökeres*.

b) Az igével az előtte álló *határozót* csak akkor írjuk egybe, ha a kettőnek tartalma egészen összeforr, pl. *észre-vesz, végrehajt, szembeszáll, közvétesz, agyonüt, odaad*, (ide tartoznak a már említett igekötők is). De külön, két szóba írjuk pl. az ilyeneket: *várva vár, kérve kér, nőtton nő; nagyra lát, férjhez megy*. — Egy szónak vesszük azonban a határozó igéből képezett *főnevet* s az *igenevet* is, ha egészen a melléknévi vagy főnévi jelentést vesz föl; pl. *nagyralátás, férjhezmenetel; nagyralátó, semmirekellő, jóra való; szemenszedett, körmönfont, mondvacsinált; nyakravaló, messzelátó, elüljáró*.

c) A *jelző* a *főnévvel* csak olyankor válik összetétellé, ha a kettő valami új, egységes fogalom kifejezőjévé lett, nevezetesen ha átvitel vagy megszorítás által tért el eredeti jelentésétől. Más pl. a *szépírás* mint a *szép írás*, más a *nemesember* mint a *nemes ember*, más a *kisasszony* mint

a *kis asszony* s más a *Hegyalja* mint a *hegy alja*. — Hasonló példák még: *drágakő, álarc, forgószél, varrótű; vasút, aranyhaj; alföld, belügy; harmadrész, negyedrés; úrnappa, istennyila; atyámfia, negyednapja, szemefénye*. (Ha az anyagjelzős főnevek még nem váltak állandó kapcsolatokká s kivált ha hosszabbak, nem kell egybeírni, pl. *arany bárány, deszka kerítés*.)

d) Az *-ú, -ű, képzős melléknevek* közül rendszeren egybeírjuk azokat, amelyeknek *előtagja főnév: borizú, nyílsebességű, acélmarkú*. Amelyeknek *előtagja is melléknév*, azok közül csak a gyakrabban használtakat és rövidebbeket szokás egybeírni. Tehát: *bőkezű, szűkmarkú, jómódú, nagyképu, kislelkű; szabadelvű, rosszhiszemű, nagyméltóságú; de keskeny nyílású, alattomos jellemű, végtelen bölcseségű stb.*

Szintúgy bánunk az *-s* és *-i* képzős összetételekkel; tehát: *nagyszakállas, ötéves, kéthavi, földalatti; kétezer éves, tizenhat esztendő, január havi, templom mögötti*. Ha az első tag tulajdonnév, kötőjellel írjuk: *Mátyás-kori, Medárd-napi*.

A *-nyi* képzős melléknevek előtt rendszerint külön hagyjuk a számnévet *kilenc ujjnyi, három méternyi* (vagy *3 méternyi*).

e) Az összetett számneveket ezerig mind egybeírjuk: *tizenkilenc, száznyolcvanöt, háromszázhatvanöt* (szintúgy még az ezrekeknél pusztán többeseit: *kétezer, százhuszezer*). Ha az ezresek után még százaskok, stb. következnek, szintúgy a milliós számok neveiben legcélszerűbb a hármas számcsoportokat utánozni s a csoportok közé kötőjelet tenni, p. 5,065,432: *ötmillió-hatvanötezer négyszáz-harminckettő*. Hasonlóképp a sorszámokkal, pl. a *kétezer-kétszázadik év* nem lesz *szökőév*. Egy szóba: *Ezeregy éjtszaka, ezernyolcszáznegyvennyolc*.

f) A földrajzi neveket, ha összetettek, többnyire kötőjellel írjuk; pl. *Maros-Vásárhely, Szolnok-Doboka megye, Ausztria-Magyarország, Szent-Pétervár, Nagy-Kúnság, Al-Duna, Hódmező-Vásárhely, Nagy-Várád, Fehér-Körös, Vörös-Tenger, Fekete-Tenger, Észak-Amerika*. — De a leggyakrabban használtak és a legrégebbek (kivált ha rövid tagokból állanak) egységes szóba forrnak össze; pl. *Budapest, Balassagyarmat, Székesfehérvár, Fehértemplom, Balatonfüred, Siófok; Ujvidék, Óvár, Kisbér*; az *ország* szó összetételeit is egybe írjuk: *Magyarország, Törökország*. — Ellenben a *megye* vagy *vármegye* szót inkább külön írjuk: *Veszprém megye, Kolozs vármegye*.

Az *utcák* és *terek* nevét kötőjellel szokás írni: *Múzeum-körút, Király-utca, Petőfi-tér*; de a kettős személynévvel

összetetteket kötőjellel sem kell összekötni: *Arany János utca, (Ferenc József híd), Deák Ferenc tér*.

A helységnevek helyes kiírásában a hivatalos Helységnevtár irányadó.

A földrajzi nevekkel képezett mellékneveket általában egybeírják, pl. a *szatmárnémeti* polgárok, a *szolnoki dobokamegyeiek, szentpétervári, északamerikai*. — Az utcanevékből valókat nem egyesítjük, ha az első tag maga is tulajdonnév, pl. a *Ferenc-körúti házak, a Lónyay-utcai iskola, Kisfaludy-utcai* (ellenben *vasutcai, királyutcai*).

g) Végül egy szónak veszünk sok *határozó szót*, mely pl. főnévből vagy névmásból és hozzáragadt névutóból áll, vagy jelzős főnévből vagy két határozószóból; pl. *rendkívül, kétségkívül, tegnapelőtt, napközben, országszerzte, ezelőtt, azalatt, amellet, ezáltal, azonfölül, ezentúl; másnap; nem-sokára, aligha, korántsem, majdnem*. — Vannak hasonlóképp összetett kötőszók is, pl. *mielőtt, mialatt, miközben, ennél-fogva; úgyhogy, úgyis, úgysem, mégis, mégsem, tudniillik* (de még *pedig, és pedig*).

A szók megszakítása.

17. §. A sor végén, ha a szónak egy részét helyszüke miatt a következő sorba kell átvinni, rendszerint nem a nyelvtani szóelemzés, hanem a *szótagolás* az irányadó: nem *régi-i*, hanem *rég-gi*, nem *penz-ért*, hanem *pén-zért*, nem *ház-ig*, hanem *há-zig*. — Egyszerű szavainkat a következő szabályok szerint tagoljuk mind a kiejtésben, mint pedig az írásban:

1. Ha két magánhangzó között csak egy mássalhangzó áll, ezt mindig átvisszük a következő szótagba: *ha-lom, há-bo-ru-ság, Pé-te-ré*.

2. Ha egynél több mássalhangzó áll két magánhangzó között, csak az utolsót visszük át: *ál-dás, nyolc-tól kilenc-cig; fillok-széra, temp-lom, ost-rom, lajst-rom, Auszt-ria, oszt-rák, oszt-riga, int-rika, kont-rás, Ang-lia, Amb-rus*. Szintén így szakítjuk meg a hosszú (kettőztetett) mássalhangzók betűit: *rop-pant, tol-lal, fecs-csen, rosz-szab-bak, köny-nyez, a megtör-tén-tet* nem lehet meg nem *tör-tént-té ten-ni*.

3. Minden magánhangzó átvihető a következő sorba, ha új szótagot kezd vagy ha maga tesz külön szótagot: *mi-c-ink, ti-e-i-tek* (tehát *ti-eitek* vagy *tie-itek*).

A kétszótagú összetételeket csakis az összetétel elemei szerint osztjuk szét, pl. *vagy-is, még-is, meg-int* akit (ellen-

ben *me-gint* = ismét), *csend-őr* (ellenben *zsan-dár*), *viz-ér*. Természetes, hogy a hosszabb összetételeket több helyen is meg lehet szakítani: *név-e-lő*, *kard-él-re*, *ab-lak-ü-veg*.

Nagy kezdőbetű.

18. §. Nagy betűvel írjuk a szót:

1. A beszéd elején. Így kezdjük meg a címet, fejezetet, szakaszt stb., versekben a verssort. (Hiba tehát a névjegyben kis betűvel kezdeni a nevet: *szegedi Kis István, ocskói Ocskay Péter* e helyett *Szegedi Kis István, Ocskói Ocskay Péter*).

2. Pont, fölkiáltó és kérdőjel után, ha ezek a jelek a mondat végét jelölik. (Fölkiáltó vagy kérdő *idézet után* az idéző mondatot kis betűvel kezdjük, pl. «Ne moccanj!» így kiáltottam rá a gyermekre. Szintén kis betűt szoktunk alkalmazni az indulatszók és megszólítások után, kivéve a levél elejét; (l. alább a fölkiáltójelnél).

3. Kettőspont után, mikor idézet követi; pl. *Végszava ez volt: Emlékezzél meg gyermekeimről!* — Nincs szükség nagy betűre az idézetekben, ha az idézet az idéző mondatdal szorosabb kapcsolatban van; pl. A közmondás is azt tartja, hogy: *lassan járj, tovább érsz*.

4. Nagy betűvel írjuk a tulajdonneveket. Így:

A személyi tulajdonneveket (köztük a *nemesi előneveket* is): *Kovács Pál, Csokonai Vitéz Mihály, Csikszentkirályi és Krasznahorkai Andrássy Gyula gróf* (nem pedig: *csokonai Vitéz Mihály, báróti Szabó Dávid*), — a *Habsburg család* stb. — Ide számítjuk a személyesítéseket: *Szerelem, Halál; Hadúr, Ármány*; továbbá az állandó jelzőket: *Szent István király, Nagy Lajos*.

Földrajzi tulajdonnevek: *Észak-Amerika, Dél-Amerika, Dél-Franciaország* (de a *déli Franciaország*), *az Alföld, a Csalóköz, a Víziváros, a Fekete-tenger, a Tisza-part, a Dunántúl, a Sashegy*. Így az összes utanevek, akár tulajdonnév, akár köznévi az előtagjuk: *az Andrássy-út, a Király-utca, a Váci-körút* (a mellénevekben különbséget teszünk: *Andrássy-úti, de királyutcai váciutcai*).

Az intézetek, hivatalok nevét is nagy betűvel írjuk, ha egy bizonyos intézet tulajdonnévül szolgálnak: *a Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Színház; az Aradi m. kir. állami gimnázium, a Szívutcai fővárosi elemi népiskola* (mint egy-egy intézet hivatalos neve; de pl. *nincs ott múzeum, akadémia; a pozsonyi középisko-*

lak). — Szintúgy a könyvek, a szindarabok, hirlapok stb. címét: *a Nyelvtörténeti Szótár, a Magyar Nyelvőr, a Pesti Napló, a Falu rossza*.

Jegyzetek. 1. Kötőjellel írjuk, hogy ne kelljen kis betűvel írni; *a Tisza-szabályozás, Pasteur-szűrő* stb. (De kis betűvel: *dunaviz, tiszavirág*.)

2. A tulajdonnevekből képezett *melléneveket* kis betűvel írjuk: *pestmezei, budapesti, továbbá rembrandti* stb. Ha összetettek s előtagjuk személynév, akkor kötőjellel s nagy betűvel: *az Andrássy-úti fasor, az Irányi-féle törvényjavaslat*. (Kötőjellel s kis betűvel az ilyen párosokat: *a temesvár-orsovai vasút, a duna-tiszai nyelvjárás*.)

3. Kis betűvel kezdjük a hónapok, a napok és ünnepek nevét: *március, hétfő, husvét*. Továbbá a népek és felekezetek nevét: *gótok, rutének, perzsák; kálvínisták, ariánusok, flagellánsok, hugenották*.

5. Az egy *Isten* nevét nagy betűvel írjuk (holott kis betűvel írjuk: *ál isteneket* ne imádj stb.). Nagy betűvel írjuk az ilyeneket is: *az Úr, a Mindenható, a Megváltó*.

6. Folyamodványokban és levelekben a tiszteletnek egyik külső jele, hogy a megszólítás szavait nagy betűvel kezdjük: *Császári és Apostoli Királyi Főlség! Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!* S így a szövegben is: *Főlséged, Nagyságod; ha Nagyságod megengedné; akkor Kegyedet* is értesítem, stb. — De bizalmasabb levelekben, rokonokkal s jó ismerősökkel szemben erre nincs szükség, tehát így írunk: *Kedves bátyám! Tisztelt barátom!* ha *kegyed* is így akarja, stb. És elbeszélésekben, színművekben is: *kegyed, ön*.

Írásjelek.

19. §. Az írásjelek vagy szünetjelek részint arra valók, hogy a mondatok szerkezetét világosabban föltüntethessük, részint pedig, hogy megjelölhessük a szüneteket és a hanghordozást, amelyekre a helyes fölolvásban ügyelnünk kell.

A *pont* rendszerint arra szolgál, hogy az egész gondolat (az egész pont) után való szünetet jelölje. Csak akkor nem teszünk pontot, ha a gondolat végén fölkiáltást vagy kérdést kell jelezni (l. alább).

Pontot teszünk továbbá a címek, sorszámok és rövidítések után; pl. Szózat. Deák F. II. fejezet. 100. l. (= századik lap; ellenben 100 l. = száz lap). VIII. 13. = aug. 13-án. — A mértékek és pénznek rövidítése mellé; pl. *kg. km. m. cm. hl. K. f.* stb.

Kérdőjel kell minden *egyenes* kérdés után, akár teljes mondat, akár nem s akár várunk rá feleletet, akár nem. Pl. *Ki írta ezt? Tudtad (v. tudtad-e), hogy itt vagyok? Miért nem*

kérdezted meg, hogy hívják? Minek? — De nem teszünk kérdőjelt az úgn. *függő* kérdés után, ha csak a mellékmondat van kérdőleg értve. Pl. Tőlem kérdezte, hogyan hívják. (Más ez: Kérdezte, hogyan hívják?)

Felkiáltójelt teszünk az egyenes óhajtó mondat (fölszólitás vagy óhajtás) után, de jelentő módú fölkiáltások és gyakran indulatszók és megszólítások után is (igy *levél elején*; egyebütt vesszőt). Pl. Isten áldd meg a magyart! Csak vissza, vissza! Vajha szólni tudna! Itt az idő, most vagy soha! Hősvértől pirosult gyásztér! sóhajtva köszöntlek, nemzeti nagylétünk nagy temetője! Mohács! Ah! de hiába tekint a távol lenge ködébe. — Az óhajtó mondat után sem teszünk fölkiáltójelt, ha csak a mellékmondatban van fölszólitás kifejezve: Mondtam neki, hogy menjen.

20. §. A *vessző* vagy vonás a legsűrűbben előforduló írásjel; alkalmazzuk az egyszerű mondaton belül is, de még gyakrabban egyrangú mondatok közt, továbbá fő- és mellékmondat közt.

1. Az egyszerű mondatban főleg négy esetben használjuk: a) az *értelmező* jelző előtt és többnyire utána is, pl. Hunyadi János, a dicső hadvezér, Mátyás atyja volt. (Kivételt tesznek a rövid állandó jelzők, pl. Mátyás az igazságos; Zrinyi a költő). b) *Egynemű mondatrészek*, pl. két alany, két tárgy stb. közé mindig vesszőt teszünk, kivéve, ha e három kötőszó valamelyike van köztük: *és, meg, vagy*. Pl. A tavasz, nyár, ősz és tél az esztendő négy szaka. *Jelzők* közé akkor teszünk vesszőt, ha egyenrangúak, pl. vitéz, igazságszerető, nemeslelkű fejedelem (ellenben: Magyarországnak négy nagy királya volt). Ez a könyvnek első, történeti szakasza (ha t. i. a többi szakasza nem történeti; ellenben: történeti szakasza = történeti szakaszai közül az első). Második, átdolgozott kiadás (ellenben «második átdolgozott kiadás» tkp. a. m. az átdolgozottak között második). — c) *Vessző* van gyakran fölkiáltójel helyett a megszólítások és indulatszók után. Pl. Isten, áldd meg a magyart! Ah, látni véltük sirjainkon a visszafénylő hirt-nevet. (Arany.) A vesszőt is el szokás hagyni, ha az indulatszó után megszólítás vagy *de* kötőszó következik. Pl. De néked élni kell, ó hon! No de sebj! v. hej de sebj! — d) A *-ván, -vén, va, ve* képzős igenév után is vesszőt teszünk (kivált ha az igenévnek külön alanya van), ha hosszabb az igeneves kifejezés, úgy hogy szinte külön mellékmondatnak érezzük. Pl. Ők mégse akarván, én ide siettem (Arany). Egész életedet meghatározott elv szerint intézve, sohasem tenni mást, mint amit az erkölcsiség kíván, ezt hívják erénynek.

2. *Vessző* választja el egymástól rendesen az *egyrangú* mondatokat, akár főmondatok, akár mellékmondatok (ilyenkor az *és* előtt is *vessző* van). Pl. Talpra magyar, hi a haza! Aki magyar, aki vitéz, az ellenséggel szembenéz. Gazdaságom van, de nem sok, s van adósságom, de sok (Petőfi).

3. A *főmondat* s a hozzátartozó *mellékmondat* közé rendszerint szintén *vesszőt* teszünk. Pl. Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk! Sehonnai bitang ember, ki most, ha kell, halni nem mer. Ahol enned adnak, egyél, ahol ütnek, fuss! — A közbeszúrt mellékmondatot *vesszőkkel* választjuk el a főmondat részeitől (de ha nyomban a főmondat kötőszavára következik, ez után rendesen nem teszünk *vesszőt*). Pl. Ő megjelenve, mint új fény az égen, felgyújtá az oltár szövetnekét. (Arany.) Vagy ha elmúlt régi kedvetek: legyen a dal fájdalmas, merengő! (Tompa.) A legszentebb-, legdicsebbért most csak bort, de ha kellend, vérben adjunk gazdag tort! (Vörösmarty.) A rabszolgákat nem hallgatja az meg, mert aki jármot hágy nyakába tenni, méltó reá, hogy azt hurcolja is. (Petőfi.)

21. §. *Pontosvesszőt* csak összetett mondatban alkalmazunk, még pedig rendesen hosszabb főmondatok közt, vagy ha nagyobb mondatkapcsolatot alkotó mondatokat a világosság kedvéért kisebb csoportokra akarunk fölosztani. Pl. Egy szó nyilallott a hazán keresztül, egy röpke szóban annyi fájdalom; éreztük, amint e föld szive rezdül és átvonaglik róna, völgy, halom. (Arany.) Mindig újabb meg újabb kétségek merültek föl Széchenyi lelkében; bár másrészt a célt határozottan kitűzte s biztos kézzel megjelölte a rávezető eszközöket. — Nem pontosvesszőt, hanem mindig csak *vesszőt* szoktunk a főmondatok közé tenni, ha ilyenformán vannak összekötve: *nemcsak—hanem, sem—sem, vagy—vagy, részint—részint, majd—majd*; mert ezek mindig szorosabb kapcsolatot fejeznek ki.

A *kettőspont* legtöbbször *idézet* előtt áll (ha az idéző mondat elül van); pl. Széchenyi mondotta: Magyarország nem volt, hanem lesz. — *Kettősponttal* szoktuk általában a *figyelmet fölkelteni* egy-egy fontosabb gondolatra, különösen ott, ahol valami fölsorolás, magyarázat vagy következmény kezdődik, vagy ahol több egynemű gondolattal, rendesen több mellékmondatnál szemben következik egy új gondolat, egy közös főmondat (pl. a körmondatokban). Pl. A világ története három nagy szakaszra oszlik: ókorra, középkorra és újkorra. Hives, borongó őszi nap; beült hozzám az unalom: mint a madár, ki bús, ki rab, hallgat, komor, fázik dalom. (Arany.) Az első rémület kétségbe vonta: van é még a magyarnak

istene. (Arany.) Egy gondolat bánt engemet: ágyban, párnák közt halni meg. (Petőfi.) Ahol Isten napja először sütött rád, ahol az ég csillagai először mosolyogtak feléd, ahol cikázó villámaiban először csodálatad Isten mindenhatóságát: ott van szereteted, ott van hazád. (Kölcey.)

22. §. A *gondolatjel* leginkább élénk előadásban fordul elő s egyes gondolatoknak határozottabb *elkülönítésére* vagy pedig félbeszakítására szolgál. *Pont, fölkiáltó- és kérdőjel után* még gondolatjelt teszünk, ha a gondolatoknak új sorát akarjuk erősebb szünettel jelezni, s különösen beszélgetésben, ha az egyes személyek beszédét, a kérdést és feleletet akarjuk egymástól elválasztani. Pl. «Rabok legyünk vagy szabadok? ez a kérdés, válaszatok! — A magyarok isteneré esküszünk», stb. Mi a magyar most? — Rút sybarita váz. (Berzsenyi.) — Gondolatjelt alkalmazunk akkor is, ha a gondolatot *félbeszakítjuk* s vagy csonkán hagyjuk, vagy pedig valami meglepő fordulattal fejezzük be. Pl. A kétségbeesés végre is — de minek szomorítsalak? S mint lepke a fényt elkábulva issza, úgy lön nekünk a romlás — élvezet. (Arany.) — *Két gondolatjelt* teszünk gyakran vessző vagy rekeszjel helyett, ha a gondolatot valami közbeszúrt mondattal szakítjuk meg. Pl. «Elvész az én népem, elvész — kiáltá — mivelhogy tudomány nélkül való». (Arany: Széch. eml.) S lön új idő — a régi visszacsökkent — reményben gazdag, tettben szapora. (U. o.)

A félbeszakításokat gyakran egy külön e célra szolgáló *félbeszakító* jel mutatja. Pl. «Testvért testvér, apát fiú elad . . . Mégis, ne szóljon erről ajakad!» (Tompá.) — Néha ismétlik a gondolatjeleket, pl. — —, vagy — — —.

23. §. A *rekeszjel* (vagy zárójel vagy rekesz) többnyire egyes szókat kerít be, amelyek melleleg, egy-egy kifejezés magyarzatául vannak közbevetve; de néha mellékes körülményeket kifejező mondatrészeteket vagy mondatokat rekeszt él (két vessző vagy két gondolatjel helyett). — Példákat magában szabályunk fogalmazásában látunk.

Idézőjelek közé foglaljuk a szószerinti idézetet, s ennek egyes részeit is, ha az idéző mondat közbe van vetve, de az utóbbi esetben nem okvetetlen szükséges a jelek ismétlése. Pl. A gárdának a jelszavát egész világ hangoztatja: «A francia gárda meghal, hanem magát meg nem adja.» (Tóth K.) «Elvész az én népem, elvész» — kiáltá — «mivelhogy tudomány nélkül való.»

Jegyzet. Rövidebb idézetek mellett sokszor egészen elhagyjuk az idézőjelet. — *Kiemelés* végett nem kell a mondatnak egyes kifejezéseit s a munkák címét idézőjelekkel cifrázni, hanem írásban aláhúzni,

nyomatásban pedig dült betűkkel jelölni; pl. A *fekete halál* neve alatt járta be a pestis egész földrészünket (nem pedig: a «fekete halál» neve alatt); Vörösmarty *Szózata*, a *Magyar Nyelvtör* (nem: Vörösmarty «Szózat»-a, a «Magyar Nyelvtör»).

24. §. A *kötőjelt* leggyakrabban sor végén használjuk, hogy megjelöljük a szétzaggatott szórészeknek összetartozását. — Szintén gyakran alkalmazzuk a lazább szóösszetétel jelzésére (l. a 16. §-t.) Általában mikor kétségünk van, összeírjuk-e a szókat vagy ne, kényelmes segédeszközül kínálkozik a kötőjel. A hosszabb összetételeket sokszor a világosság kedvéért is célszerű kötőjellel áttekinthetőbb csoportokra osztani, pl. *gyász-istentisztelet, haláleset-fölvétel*. Ha s-sel összekapcsolt két összetételnek azonos utótagja van, akkor ezt az elősónél el is hagyhatjuk s csak kötőjellel jelezzük, hogy oda is tartozik, pl. a *vallás- és oktatásügy, a könyv- és levéltár*. Az -e kérdő szócskát mindig az igéhez vagy ige híján a hangsúlyos szóhoz kapcsoljuk. — Kötőjelet teszünk még bizonyos esetekben a rag elé, különösen ha az alapszó valami jeggyel, pl. számjeggyel van helyettesítve: az *és*-sel összekapcsolt szók; *Voltaire*-nek (l. 13. §. Jegyz.); *a 13. §-ban* (e helyett: a 13. szakaszban); *márc. 3-án* (e helyett március harmadikán), *1901-i*.

25. §. A *hiányjel* egy-egy hangnak vagy szótagnak hiányára figyelmeztet (legtöbbször versben); pl. Azér' vijjog a keselyű. (Arany.) Verbe' fűrésztve vasát. (Kisf. K.) Nem tudom, hogy' volt.

A *csillag* * rendszerint a lap alatti jegyzetre utal.

A *szakaszjel* § az új szakaszok vagy cikkelyek jele.

Rövidítések.

26. §. Egyes sűrűn előforduló és könnyen kiegészíthető kifejezéseket rendszeren rövidíteni szoktunk, s a legtöbb ilyen rövidítésnek általánosan elfogadott, megállapított formája van. A megszokott rövidítéseken kívül újakat csak ritkán s nagy óvatossággal használjunk, hogy írásunk érthetlenné ne váljon. A legtöbb rövidítés vagy az egész szónak csak kezdőbetűjéből áll (*p.* vagy *pl.* = például), vagy pedig az első szótagból s a másodiknak kezdőbetűjéből (*febr.* = februárius; nem *feb.*); néha azonban az első és utolsó betűt írjuk vagy összetételekből a két tag kezdőbetűjét (*db.* = darab, *dr.* = doktor, *vm.* vármegye, *hl.* = hektoliter), vagy a szónak másféle jellemző betűiből alkotjuk a rövidítést (*fhg.* = főherceg, *tsa.* = társa). Vannak nemzetközi rövidítések, *p.* a mértéknevek, továbbá a szélirányok angolos jelölése: *E* = East (kelet),

NW = Northwest (északnyugat) stb. — Újabb divat szerint némely népszerű intézmény címét az egyes szók kezdőbetűjével rövidítik: *EMKE, EKE, MÁV, OMGE*) (vagy *Enke, Eke, Máv, Omge*, s ezt még az élőbeszédbe is átviszik, e h. Erdélyi magyar kömüvelődési egyesület, Erdélyi Kárpát-egyesület, Magyar állam-vasút, Országos m. gazdasági egyesület, A szokottabb rövidítések a következők:

A. — alsó (helységnevekben)
 ág. (hitv.) ev. ágostai (hitvallású) evangélikus
 ált. — általános
 a. m. — annyi mint
 ápr. — április
 assz. — asszony
 aug. — augusztus
 b. — beces
 Bpest — Budapest
 br. — báró
 c. — című
 C. — Celsius
 cg. — centigramm
 cm (cm²) — centiméter (négyzet-centiméter)
 cs. és kir. — császári és királyi
 csüt. — csütörtök
 D. — dél
 db. — darab
 dec. — december
 d. e. — délelőtt
 dg — decigramm
 d. u. — délután
 DK — délkelet
 dkg — dekagramm
 dl — deciliter
 DNy — délnyugat
 dr., Dr. — doktor
 É — észak
 e h. — e helyett
 ÉK — északkelet
 érk. — érkezik
 ev., ev. ref. — evangélikus (református)
 F. (helységnevekben) — felső
 f. é. — folyó év(i)
 febr. — februárius
 fhg. — főherceg
 f. hó — folyó hó
 f — állér
 fr — frank
 frt — forint
 ft. — főtisztelendő, főtisztelendő
 g — gramm
 g. kath. — görög katolikus
 g. kel. — görög keleti

gr. — gróf
 h. — helyett
 h. é. — helyi érdekű
 ha — hektár
 helv. hit. — helvét hitvallású
 hg. — herceg
 hiv. — hivatalos
 hl — hektoliter
 id. — idős
 id. h. — az idézett helyen
 ifj. — ifjabb
 ill. — illetőleg, illetve
 ind. — indul
 izr. — izraelita
 j. — járás (v. jegyzet)
 jan. — januárius
 járásbírósg. — járásbírósg.
 jegyz. — jegyzet
 jún., júl. — június, július
 k. — kötet v. kedves
 K — korona v. kelet
 k. a. — kisasszony
 kath. — katolikus
 kb. — körülbelül
 kg — kilogramm
 kir. — királyi
 km (km²) — kilométer (négyzet-km)
 k. m. f. — kelt mint fönt
 köt. — kötet
 köv. l. — következő lapon
 kr. — krajcár
 Kr. (szül.) e. — Krisztus (születése) előtt
 Kr. (szül.) u. — Krisztus (születése) után
 l — liter
 l. — lásd v. lap
 lat. — latin
 lev. — levél
 m (m², m³) — méter (négyzet-m., köb-m.)
 máj. — május
 márc. — március
 m. é. — múlt év(i)
 megh. — meghalt
 mélt. — méltóságos

mföld. — mértföld
 m. kir. — magyar királyi
 mm — milliméter
 nagy. — nagyméltóságú
 nagys. — nagyságos
 NB. — nota bene (megjegyzendő)
 n. é. — nagyérdemű
 N. N. — (nomen-nomen) az ismeretlen név pótlása
 nov. — november
 n. t. — nagytiszteletű
 Ny. — Nyugat
 o. v. old. — oldal
 ó. — óra
 okt. — október
 olv. — olvasd
 Ó-sz., Ó-szöv., Ó-test. — Ó-szövet-ség, Ó-testámentom
 öz. — özvegy
 p. — példál v. perc
 pént. — péntek
 P. H. — pecsét helye
 pl., p. o. — példál, példának okáért
 prot. — protestáns
 q. — (quintal) métermázsza
 R. — Réaumur
 r. kath. — római katolikus
 ref. — református
 sat. v. stb. — s a többi
 s. k. v. sk. — saját kezével
 stb. eff. — s többi efféle
 sz. — szám (v. számú) v. szent v. szűz (Mária) v. század
 sz. a. — szám alatt

szept. — szeptember
 szerk. — szerkesztőség
 szomb. — szombat
 Szt. — szent
 szül. — született
 t. — tisztelt
 t. c. — teljes című
 társ. — társaság
 Tek. v. tettes — tekintetes
 t. i. — tudniillik
 tkp. — tulajdonkép
 tkv. — telekköny(i)
 tsa. — társa
 ú. a. v. ua. — ugyanaz
 udv. — udvari
 ugyn. v. u. n. — úgynevezett
 u. i. — ugyanis
 U. i. — utóirat
 Új-sz., v. Új-szöv., v. Új-test. — Új-szövetség, Új-testámentom
 u. m. — úgymint
 u. o. v. uo. — ugyanott
 u. p. — utolsó posta
 v. — vagy
 vas. — vasárnap
 vm. — vármegye
 v. ö., vö. — vesd össze

2r. — ívrét
 4r. — negyedré(ű)
 8r. — nyolcadré(ű)
 16r. — tizenhatodré(ű).

A keletet (keltet, dátumot) magyarosan így rövidítjük: 1853. I. 1. = 1853. január 1-je (vagy 1-jén); 1859. XII. 22. = 1859. december 22-e (vagy 22-én); 1882. VI. 11. = 1882. június 11-én. (Nem németes rendben 11. VI. = am 11 Juni.)

Tájékoztató szójegyzék.

E szójegyzékben néhol két alak *vagy*-gyal van összekötve, p. *bőjt* v. *bőjt*: ilyenkor mind a kettő egyenlő helyes. Ahol a második alak zárójelben van, az is járatos vagy megenedhető, de kevésbé ajánlatos az elsónél. — Az idegen szók fölvétele nem használatuk általános ajánlását jelelenti, hanem ha egyes jelentésekben és vonatkozásokban szükség van rájuk s így használatuk jogosult, akkor az írásuknak itt megállapított módja irányadó.

Abszolútizmus	aludj, aludjál, alud-	aszpik
affektál	tam, aludni	asszekurál
afféle	alul v. alúl 1. 6. §.	asszimilál
aforizma	alulírott	asszonánc
agancs	amellet	asszony
aggat	amely	aszú (asszu)
agrárius	amennyi	Athén
ah!	ami	atheizmus
ahány	amiatt	atilla (ruha) ellenben
ahhoz, ehhez	amíg	Attila
ahogy	amint, aminthogy	atlasz (1. szövet; 2. tér-
ahol, ahonnan, ahová	amnesztia	képkönyv)
akadémia, Akadémia	ámolyog	atléta
akció	amortizál	Ausztrália, Ausztria
aki	amulett	avagy
akkor	anakronizmus	avégett
akkora	analógia	avval, evvel (v. azzal,
aközben	anélkül	ezzel)
akta	ankét	azalatt
akút	annektál	azáltal
akvarell	antikvár	azelőtt
alföld kis betűvel, ha	antipátia	aznap
köznév: akármilyen	apály	azonban
alföld; Alföld, ha a	apanázs	azonfölül
nagy magyar Alföld	apokrif	azonkívül
tulajdonneve.	április	azontúl
alj, aljas	arisztokracia	azután, aztán
áll (ige és főnév; áll	arisztokrata	azzal v. avval
melléknév), állat	arkádok	ázsió
Altaj (hegység), altaji	aszály	
nyelvek	aszertint	bagoly
általán	aszкета	balett

bankett	bütor	decentralizál
barakk	bübáj	deduktív
bariton	bűn, bűnös, bűnhődik,	definíció
barok	de röviden: büntet	dékán
basa (nem pasa)	bürokrata	dekoráció
baszus	bűvész	Dél-Amerika
bazilika		delegáció
baziliskus	cár	délelőtt
be (indulatszó p. be jó	céh	délután
lesz!)	centiméter	déltájban
be: be fogja vinni (nem	cenziura	demokrata
befogja vinni)	cenzus	demokracia
be-bejő, be-betekint stb.	ceremónia	démon
békesség	cikázik	demoralizál
beljebb (bellebb)	ciklus	detektív
bélés, béllés	cilinder	diagnózis
belül v. belül	cinikus	diéta
belőle(m stb.)	cinizmus	difteritisz
bennreked	coboly	díj (vö. íj)
bennsül	copf	dikció
benső		diktál
bent	csakhamar (más: csak	diktátor
beszél	hamar)	diktatúra
bezzeg	csakis, csaknem (más: dinamit	dinamo-gép
bibor	csak nem), csakugyan	direkt
biliárd	csat, csatol	diskreditál
bír, bíró, bírál (de rö-	csattan, csattog	diszkrét
viden: birodalom,	cseh	diszkrét
birtok, birkózik bi-	csekély	doktrinér
rokra)	csend(es) v. csönd(es)	dől, 1. dől
bizik (de röv. bizalom,	csengetyű: 1. csöngetyű	drasztikus
bizottság, biztos, biz-	csepeg v. csöpög	Drezda
tat)	csepp v. csöpp	drogista
bizarr	cseppen v. csöppen	dualizmus
Bizanc, bizantinizmus	cseresznye v. cseresznye	Dunántúl, a Dunán-
bizony	csin, csinos, de röviden	túl — mindig nagy
blankéta	csintalan	betűvel (mint hely-
blazirt	csiny	határozó sem dunán-
bocsát	csíp, csípős, de röv.	túl, hanem inkább
bolt	csipked, csipet	Dunán túl) csak a
bolyhos	csira	melléknév dunán-
bolyog, bolyong, bolyon-	csoda (csuda)	túli
gó	csodál (csudál)	Dunapart, de dunaparti
borju, borjú	csoroszlya	Duna-szabályozás
Boroszló	csöngetyű v. csengetyű	dunavíz
bosszú (boszu)	csúcs, csúcsos	dunyha v. dunna
bosszant (boszant)	csűf	düh
botránkózik	csúnya v. csunya	dől v. dül, dülő
bögöly	csúszi, csúszo, de csusz-	dülled
bőjt v. bőjt	kál, csusztat	efféle
bölcsesség	csügg, csügged	egészen
böngész	csűr fn.	egészség
Bréma	csűr-csavar	Egyiptom 1. Egyiptom
bronz		egzámen, egzaminál
bú, bús, búsit, búsul	dagály	
búcsu (búcsú)	damaszt	

egzekvál	eszthetika	stb. l. fönn, fönt,
egy, egyes, egyedül	etikett	fönnhangon stb.
egyéb, egyebet	Etna	fenyő v. fenyő
egyenként	Európa szerte	fésű
egység	evangéliom v. evangé-	fészter (más a félszer)
egyetért	lium	fiáker
egyhamar	evvel, avval (v. ezzel az-	fifika, fifikus
Egyiptom (Egiptom)	zal)	fikció
egykönnyen	exakt	filantrópia
egynéhány v. egyne-	excellencia, -ás	filiszter
hány	expedició	fillokszéra
egyszersmind	expressz	filológia
együttal	extenzív	filozófia, filozófus
eh!	ezalatt	finánc
ehhez, ahhoz	ezáltal	Firenze
ej!	ezelőtt	fiskális
éjtszaka (ellenben t nél-	ezenkívül	fizet
kül észak)	ezentúl	fizika
eklektikus	Ezeregy éjtszaka	fiziológia
eklézsia	ezután	flegma
eközben		fogoly
el: el fogja vinni (nem	faggat	fokhagyma
elfogja vinni)	fáklya	foldoz v. foltoz
elegancia	fakultatív	folyik, folyam, folyvást,
elégia	salu	folyton, folytat
elégikus	fanatikus	foszfor
el-eljár a szája, el-el-	fanatizál	fotografus, fotografia,
mosolyodik stb.	fanatizmus	fotografál
ellenben	fantasztikus, fantázia	fő v. föl
ellentmond	fáradtság a. m. fáradó-	föl v. fel; föl fogja
előljáró	zás; fáradtság a. m.	venni (nem fölfogja
előle(m stb.)	fáradt állapot, fáradt	venni)
először	volta valakinek.	föld
elvan, elleszek (nem el	farizeus	fölé (felé kétértelmű az
van, el leszek), de: el	frázis	írásban; vö. az ajtó
van veszve	február (februárius)	fölé kitűzték a zász-
embrió	fedd: dorgál (fed v.	lót, és az ajtó felé
emellett, emiatt	föd: beföd, takar)	közeledtünk)
énhozzám, énnekem, én-	fekély	fölény (más a fölény)
miattam	feketesárga	föl-földobja, föl-fölszáll
ennélfogva	feküdj, feküdt, feküdni	stb.
enyém(ek) v. enyim(ek)	fel v. föl (vö. föl stb.)	följebb, feljebb v. föl-
épen v. éppen, ép oly	felé, l. föl	lebb
(épp oly)	Felföld (ha a magyar	föllebbez, fellebbez
epigramm	felföld tulajdonneve,	fölül v. fölül
epilógus	nagy betűvel; vö. Al-	fönnáll v. fennáll
epizód	föld)	fönnen v. fennen
éposz	feljebb, l. följebb	fönnhangon v. fenn-
ért(m) stb. v. érettem	fellebbez, l. föllebbez	hangon
(stb.)	felől (p. észak felől, fel-	fönnhézás v. fennhézás
eső fn.	ül, p. Budán felül v.	fönnmarad v. fennma-
eszerint	fölül)	rad
észak, Észak-Amerika	felőle(m stb.)	fönség(es) v. fenség(es)
észrevevő	Felvidék (nagy betűvel)	fönnsik v. fennsik
esszencia	Fenicia	fönnszóval v. fennszóval
észszerű	fenn, fent, fennhangon	fönt v. fent

föntart v. fenntart	Hága	hűg, hugom
frakk	haj!	húny (hunynom; hu-
frank	hajcsár	nyászokodik)
frázis	halkkal v. halkal	húr, húros; — hurka
freskó	hallucinál	hús, húsos; de husvét
friss	halovány, halvány v.	húz, húzom, húzás, de
fül, fül-dokol	halavány	huzat
fullad	hályog	hű, hűség
funkció	hamisítatlan	hül, hüt, hűs, hűvös
für, fürö, furakodik	hanyatt, hanyatt-hom-	hülye
fűző	lok, de: hanyatlík	
fű, füvet, füves	hárpia	icce
fűg, fűggő, fűggeszt	hazárd	idill
fül, füt	hej!	ige v. igé
fülledt	hektoliter	igér v. igér
fűzfa, fűzes	hektár	igéz v. igéz
fűzni, fűző, fűzet	helyez	igy (Így)
	hely; helyt (nem helytt),	ij
	helyett	ijed, ijedség
gally v. galy	Herkules	iktat
gorilla	hetyke	illojális
gesztikulál	hieroglíf	illusztrál
gimnázium	hi, hívás; de hivatlan,	illúzió
gipsz	hivatal	ily, ilyen stb.
gítár	hid, de hidat, hidal,	imbolyog
gereblye	hidas	impregnál
gólya	hig, hígul v. hígul, higit	indiskréció
golyva	higgad, higgadt	indiskrét
gombolyit	higiénikus	indukál
gomoly, -og	higgyen, higggye stb.	indukció
gót	hím a) himnem; b) hi-	induktív
gömbölyű	mes, himez	inkognitó
Göttinga	himnus	inkompatibilis
Grác	hipnotizál, hipnotiz-	inkorrekt
grafikus	mus, hipnózis	inkriminál
gramm, kilogramm,	hipochondria	inkvizíció
epigramm	hir, híres de röv. hír-	inspekció, inspekciós
gulya, gulyás	det, hirtelen	intenzív
gumi	hiszterikus	intrika, intrikus
gunyhó v. kunyhó	hiszteria	invázió
guta	hittam, hínak, hini,	inzultál
guzsaly	(hivtam, hívnak, hiv-	iny, ingyere
gvardián	ni)	Ipoly
	hive, hivek, hiven	ír, írok, írás, írott; de
gyík	hízik, hízó, hízal	röv. írat, írodalom
gyópár	holnap (a nap); hónap	irigy, irigyel
gyullad	(az év része)	iskola
gyújt (gyűjt)	holnapután	ismer (ösmer)
gyűjt (gyűjt)	hólyag	istálló (istáló)
gyűl, gyülekezik	homály	Isten (de istenek, ális-
gyűlöl	Homér v. Homeros	tenek stb.)
gyűr, gyűrődik, gyü-	hónalj	ítél
remlik	hon, főnév; honn, ha-	ítthon (itthonn, vö. ott-
gyűrű	tárazó szó; de l. itt-	hon, otthonos)
	hon, otthon	iv, ívek, íves
	hosszat	iz, izenkénti
hadd menjek stb. (de		
hagyd itt)		

izlés, izletes, izetlen,
izlel
izen v. üzen
izraelita

január (januárus)
javall v. javal
jótévő (vö. jótétemény,
jótékony)
jönni, jöjj, jössz, jönne,
jönnek

juh
július
június
junktim

kabin
kádencia
kadét
kakaó
kakuk; kakukkol
kalendárium
kálvinista
kályha
kaméleon
kálvária
kánikula
kánon
kántor
kapacitál
kapitulál
kapzsi
karácsony
kardinális
karfiól
kárhóztat
Károly
kartell
karton
kaszinó
kassza
kataszter
katasztrófa
kategória
katholikus
kaució
Kaukaszus
kaviár
kehely
Kelet-India
-ként; másként; lassan-
ként
-képp, -képpen v. -kép,
képen-
keresztény, v. kereszt-
tyén

készen
keszkenő
kesztyű
két, kétes stb., de kettő,
kettes, kettőztet
kevesbé v. kevésbbé
kevesell v. kevesel
Khina
ki: ki fogja adni (nem
kifogja adni)
kijjebb
ki-kijő, ki-kiszól stb.
kilogramm
kin, kinos, kinoz, kin-
zás
kínál, kínálat
kinin
kinn v. kint
kioszk
király
kisebb
kísér
kiván
kivül
klasszikus
klinika
klikk
klubb
kocsma, kocsmáros
(kocorma, kocsmá-
ros)
kódez
kodifikál
kokárda
koks
kolera
kolerikus
kollega, kollégium
kolosszus
Kolozs (vár)megye
Kolozsvárt (nem Kolozs-
vártt)
kolportál
kombináció
kombinál
komédia
kómikus
kommunizmus
komoly
kompakt
kompendium
kompilál
komponál
kompozíció
kompromisszum
kompromittál

koncesszió
konduktor
kongresszus
kongrua
konjunktura
konkordátum
konkrét
kontingens
kontrás
kontó
konvenció
konvencionális
konvent
konvertál
konverzió
konzerv
konzervatív
konyak
koppasz
kopoltyú
korántsem
korcsma l. kocma
kordon
koriféus
kórista
korrekt
korruptió
kórus
korzó
kozopolita
könyv, könnyez, könny-
ben stb. de könnyű
egyszerű ny-nyel
könnnyű, melléknév (kü-
nyű főnév = könny)
kór, körút
Körös a városok neve,
Körös a folyóké (emez
rövid ő-vel
közé
Közép-Amerika
közép kereskedelmi is-
kola
közt v. között
közvétesz (közé tesz)
kriminális
Krisztus
kritika
krónika
krónikus
Krözus
kunyhó v. gunyhó
kúra
kúria
kuriózum
kurizál

küsz(ik)
kuszál
kút, kutak
kutatni
különb(en) [külömb
(en)]
különböz(tet) [külöm-
böz(tet)]
különbség (külömbőség)
különféle
külön-külön
künn v. kinn v. kint
kűzködik v. kűzködik
kvarc
kvártély
kvóta

lábad v. lábpad (könny-
be lábad v. lábpad a
szemem; föllábad v.
jöllábad a beteg)

labda
lád-e

lakk (a német Lack)
lakmusz(-papiros)

lakós (lakos)

lassanként

látatja nincs

le: le fogja szorítani
(nem lefogja szori-
tani)

leány v. lány v. lyány

lehell v. lehel

lejjebb

légió

le-lecsap, le-leszáll stb.

lélekkzik v. lélegzik

lelküismeret

lenn v. lent

lesz (2. szem. léssz v.
leszel)

liceum

ligger

likőr

likvidál

Lipcse

lira

litografia

lóg, lógat, lógós

logaritmus

lő, lőjön; löni; lött

lutheránus

lyuk (lik); lyuggat

(lyukgat)

mágya

majdnem, majdcsaknem
május
malária
mályva
mánia
március
máris
mármár
mars
mártir
maséroz v. masiroz
másként
másképp
más-más (pl. E szónak
különböző helyeken
más-más jelentése
van)
másnap
matrac
matric
matring v. motring
meg: meg fogja kapni,
meg van írva (nem
megfogja kapni, meg-
van írva)
meg-megfogja, meg-
megáll stb.
megis (ellentét): vö.
még is (még most is)
még pedig
mégsem (ellentét): vö.
még sem (még most
sem)
megvan, megvolt, meg-
volna, meglesz, meg-
legyen (de meg van
írva)
még, l. mész
méh
mell
mely, melyik
mély
ment = fölmentet, sza-
bad, mentes (nem
mentt)
meny (az anyós menyé);
menyecske, menyasz-
szony; de menny, (ég,
mennyország)
menny, mennyezet (me-
nyezet), mennykő,
mennyország, menny
dörög
mesgye
mész v. mégy (2. sze-
mély)

metafizika
metafora
métély
méter
mező
mialatt
miáltalunk, mibennünk,
minékünk stb.
miazma
mielőtt
míg
migrén
Mihály
miként
miképp
miközben
mikroszkóp
Milánó
millennium
millió, milliomi, milliói
mily, milyen stb.
mindamellet
mindannyi (nem mind
annyi
mindaz, mindazok,
mindazon, mind- ez
(ek), mindezen
mindazáltal, mind-
azonáltal
mindamellet
mindennap
mindig v. mindig
mindinkább
mindjárt v. mingyárt
mindnyájan
mindkét, mindkettő (de
mind a két, mind a
három)
mindössze (nem mind
össze)
mingyárt v. mindjárt
miniatür
miniszter (minister)
miniszterium
mintegy
mintha
misszió
miszterium
misztrifikál
misztikus
mithikus
mithosz
mitológiai
miután
mivelhogya
moh

Mohamed, mohamedán	nyúl, de nyulak, nyulat	pedagógia
monogramm	nyúz	pehely
monografia	nyű,	pék
mosoly	nyüg	penitencia
motolla v. motola		penzió
mulik (mulik), mult,	ó! (oh!)	perszonálunió
mulva, mulandó	óhajt v. ohajt	perzsa
mulat	október	pepszimizmus
múmia	oktrojál	pirámis
muszlin	oldh	pittypalatty
mutat	olt (ha növényoltásra	plakát
múzeum	vonatkozik, így is:	plasztika
muzulmán(ok)	ojt)	pleonazmus
muzsika	oltalom v. óltalom	pléh
mű, művek, művész	oly, olykor stb.	plüss
művel(t) v. művel(t)	omnibusz	plutokracia
	opció	poéta
	optimizmus	poézis
nála(m) stb.	orákulum	poggyász (podgyász)
napközben	ormány	polihisztor
Napóleon	oroszlán	poliklinika
naponként	orr	políp
narkózis	országszerte	pólya
naspolya	otthon, otthoni, ottho-	polyva
nefelejts	nos	póni (ponni)
néhanapján	ováció	porció
néhány v. néhány	oxid, oxidál	pósta (posta)
nemcsak v. nem csak;	oxigén	póz, pózol
ne csak	óáltala, óbelőle, ónekik	pozíció
nemezis	ölt, öltözik	pozitív
nemsokára	önálló (nem önnálló)	pöröly
netalán	önként(es)	praktikus
nevel a szülő; növel:	önkéntelen	predestináció, predesti-
nagyobbít	összhang	nál
nikkel	összesség	prédikáció, prédikál,
nimfa	össze	predikátum
nos	összevissza	pregnans
nosza		prejudikál
nő v. nől; nőj, nőni;	páciens	premontrei
nőtt	padlás	presbiter
nyaggat	padló; más a palló	prizma
nyavalya	padmaly	prodikál
nyegget	pajzs, l. paizs	professzor
nyíl, de röv. nyilak,	palló, l. padló	próféta
nyilas, nyilaz	pálya	prognózis
nyilik, nyilás, de nyilat-	papagáj	programm
kozik, nyit	paralizál	progresszív
nyilvános	Párizs	proklamál, proklamá-
nyirettyü	passzív	ció
nyolc	passzus	próza
nyomasztó	páthosz	prozelita
nyoszolya	pátriárka, pátriarkális	protektio, protektor
Nyugot-India	pátrónus v. patrónus	provizió
nyugodt	pattan, pattog	provizorium
nyujt v. nyújt	pauza	puncs
nyúl, nyúlik (nyul,	pazarol	pünkösöd
nyulik)		

ráció	sem v. se (de tiltásban	szaru
radikális	csak se)	szatira, szatirikus
ráspoly	semmint középfok mel-	szecesszió
rátartja magát	lett; más a sem mint	szegély
reakció	seprű v. sóprű	szegfű (más a székfű)
realizál, realizmus	ser, l. sör	szégyenleni v. szégyel-
rébusz	seregély	leni
receptió	sífon	széjjel
redukál	sík, síkos, síkság	szekundál
refektórium	sínyleni	szembeszáll
reflektál, reflektor	síp, sípos, sípol	személy
reklamál, reklám	sír, sírban, sírok, sír-	szeminárium
rekord	ásó	szenvedély
rekriminál	sír, sírok, sírás de röv.	szenzáció
rektor	síralom, síránczik,	szeparatizmus
remélni v. reményleni	sírat	szeptember
rendkívül	sírály	szerföltött
rendszerint	skála	szertint
reprodukál	skandál	szerte: l. Európa szer-
restell (restel)	smaragd	te, országszerte, világ-
részint	sóhajt v. sohajt	szerte
retorika	sohanapján	szervilizmus
retteg, retten	sohase(m) v. sohse (sose)	szféra
rezervista	sokall	szfina
ri, rivás; rikat	sompolyog	szj
ribizske	sovínista, sovínizmus	szí, színi, szittak, szivok
ritmus	sör	(szívni, szívtak)
rokokó	Spárta	szirup
rokolya	spekulál, spekuláció	szimfónia
róla(m stb.)	stílus, stiliztika, stilizál	szimmetria
roppan, roppant	strucc	szimpatia
rossz, rosszkor	-stul -stül (6. §.)	szín, színes, szintelen.
rosszal	súg, sugó, de röv. su-	színel, színez
rothad v. rohad	galmaz, sugdos	színekúra
rögtön	sújt v. sújt	színesz v. színész
rökönyödés	súly	szit
rúd, rúdon; de röv.	süldő	szív, szíves (szíves)
rúdat, rudas	sülni	szivattyu
rúg, rúgó; de röv. ru-	súly	szláv, Szlavónia
galmas	süllyed v. süllyed	szlőjd
rum	sűrű, sűrít	szocialista, szocializ-
rút	Svájc	mus
rútín	szabály	szofista, szofizma
rüh	szaggat	szól, szólás, szólit
	szakáll v. szakál	szolidáris
sablon	szalag	szóló (ének stb.)
sál (nem shawl)	száll (ige; sál főnév),	szonett
segél	szállás	szolid
segély	szalmiák	szoprán
sehogy sem, sehol sem,	szalon	szósz
semmi sem, senki	szalonna	szőj, szőjön, szőtt
sem, nem sehogysem	szalutál	szőlő v. szőlő
stb., de sohasem	szán (-ka, -kó)	sztrájk
sekély	szarkazmus	szü
selyem	szarkofág	szubjektív
semilyen (semmilyen)		szuggerál

szultán	tromf	vakáció
szuperintendens	tudnillik	vállal
szuverén	túr, turkál	vályog
szük, szükül, de röv. szükség	túró	vályú
szünik v. szünik de csak röv. szünet, szüntelen; szüntel	tussol	varr (ige); var (főnév)
szür, szürös	tü	Vásárhelyt v. Vásárhelyen (nem Vásárhelyt)
szürni, szürő, szürődik de szüret	Tübinga	vazallus
szüz	tünik (tünik), de röv.: tünemény, tündér, tüntet	vele (véle)
	tür, türés, türhetetlen; de röv. türelem - türkiz	Velence
	tüz; de röv. tüzet, tüzes, tüzel,	verdikt
	tüzni, tüzdel, tüzköd; de röv. tüzetes	verseng
		veszély
		Vezuv
taksa	Ügy	vi v. viv, vivás, vitt v. vivott
taktika	ugyancsak	vicc, viccel, vicces
tálca (táca)	ugyanis	vig, vigan, vigad, vigasztal
talpalatnyi	ügyhog	világszerte
tanulmány a történetből vagy meséből; tanulás (tanubizonyosság, tanuskodás)	ügyis, ügysem (más az ügy is, ügy sem)	vijog v. vijjog
tarsoly	új, mn. újra, újabb; újság v. ujság	virrad
taval v. tavaly	új fn.	viszálykodik
tea	ujonnan	vissza, visszás
technika, technikus	ultimátum	vissza-visszanéz, visszavisszatér
tegnap, tennap; tegnapelőtt	unikum	visszonosság (vö. kölcsönösség)
tehozzád, terölad, teálatad	úr, úri; de röv. urak, uraság, ural, uralodik	víz, vizen, vízi; de röv. vizet, vizes, vizez
telegrafál, telegráf	úraság, ural, uralodik	vizió
telefonál, telefon	úszik, úszás, de uszkál, usztat	vizitál
telik	út, útravaló, úti; de röv. utak, utas, utazik, utal, utalvány	voks
teljes	utána, utánam	vöfély (vöfély)
tennisz	utca v. ucca	völgy
terasz	utoljára v. utójjára	vulkán
tévelyeg	utolsó v. utósó	zafir
tífusz	utószor	zefir
típus, tipikus	uzsonna v. ozsonna	zenit
tírólatok, titóletek, ti-miattatok stb.	ügy, ügyes, ügyetlen, ügygel	zöld
Tisza-szabályozás	üszök: a tüzes üszök; üszög a gabonába	zöldell v. zöldel
tiszavirág	üz, üzni, üzés, de röv. üzelem, üzlet	zug fn.
tíz, tízszor; de röv. tized, tizen, tizenegy, tized, tizes	üzen v. izen	zúg ige, zúgás, zúgó
tópáz	vagyis	zúz, zúzás, zúzódik
torkol, torkolat, de torkollik	vaj, vajmi	zürzavar
tószl, tósztoz	vajjon	zsalu
tölcser		zsálya
töle(m)		zszámoly
tösgyökerez		zsemlye
tragédia		zsindelet
trakta, traktál		zsviráj
trikó		zsöllye
		zsúp v. zsupp

Német nyelvtan.

BEVEZETÉS.

Beszédrészek. A német nyelvben 10 beszédrészt különböztetünk meg. Ezek a következők: főnév, melléknév, ige, számnév, névelő, névmás, viszonyítószó, határozószó, kötőszó és indulatszó.

A főnév valamely személynek vagy tárgynak a neve. *A főnevet mindig nagy betűvel írjuk.* Három neme van: *hím, nő és semleges.* Két száma: egyes és többes. Négy esete: alany-, birtokos-, tulajdonító- és tárgyeset.

A főnév nemének jelölésére a névelőt használjuk, és pedig a hímnemű főnév elé a **der** vagy **ein**, a nőnemű főnév elé a **die** vagy **eine** és a semleges főnév elé a **das** vagy **ein** járul.

A névelő ugyanis lehet *határozott* és *határozatlan*.

Névelőt a németben nem tesznek helységnevek, országnevek és személynevek elé; pl. Mathias wurde König.

A határozott névelő **der, die, das.** A névelő ragozandó a főnévvel együtt. Kiteszik a folyók, tavak, erdők, hegyek nevé-nél, pl. die Donau.

A határozatlan névelő **ein, eine, ein.** A németben sok esetben kiteszik e névelőt, mikor a magyarban nincs rá szükség, pl. virágot kaptam = ich habe **eine** Blume bekommen.

A tagadó névelő **kein, keine, kein** senki, semmi. A németben nicht ein helyett ezt a kein-t használják olyankor is, mikor a magyarban az *egy* névelőre nincs szükség, pl. der Bucherer ist kein Mensch, az uzsorás nem ember. És többesben: ich finde keine Leute, nem találok embereket.

A határozott névelő ejtegetése a következő:

Egyes szám.

	Hímnem.	Nőnem.	Semleges nem.
Alanyeset	der	die	das
Birtokos eset	des	der	des
Tulajdonító eset	dem	der	dem
Tárgyeset	den	die	das.

Többes szám.

Alanyeset	die	} mind a három nemben.
Birtokos eset	der	
Tulajdonító eset	den	
Tárgyeset	die	

Határozatlan névelő.

Egyes szám.

	Hímnem.	Nőnem.	Semleges nem.
Alanyeset	ein	eine	ein
Birtokos eset	eines	einer	eines
Tulajdonító eset	einem	einer	einem
Tárgyeset	einen	eine	ein.

Többes szám nincs.

Általános szabályok a főnevek nemére.

1. A hónap neve hímnemű: der Monat és minden egyes hónap neve: der Januar, stb.

2. A nap szava hímnemű: der Tag és hímnemű mind a hét nap neve: der Sonntag, stb.

3. A hegy hímnemű: der Berg s az egyes hegyek neve is rendszeren az: der Ararat, stb.

4. A folyó, der Fluß, azonban a folyónevek többnyire nőneműek: die Donau, die Theis stb., hímneműek: der Rhein, der Main.

5. A fa, der Baum, s mégis rendszeren nőnemű a fák neve: die Eiche, a tölgy.

6. A virág, die Blume s a virágnevek csakugyan jobbra nőneműek: die Rose, a rózsza, die Tulpe, die Nelke, stb.

7. A kicsinyítők, melyek rendszeren -chen vagy -lein képzővel készülnek, elvesztik az alapszó nemét s mind semlegesek, pl. der Mann, das Männchen, emberke, die Frau, das Fräulein.

8. Az összetett szók az utótag nemét követik: der Baum, der Birnbaum, körtefa.

A névragozás.

A főnév ragozása.

Azon főnevek, melyek az igének különféle meghatározására szolgálnak, különböző alakokban jelennek meg, pl.

Jenes Kind ist der Sohn (alanyeset)
Az a gyermek a fia.

Der Vater gebent des Sohnes (birtokos eset)
Az atya gondol a fiúra.

Der Vater hilft dem Sohne (tulajdonító eset)
Az atya segít a fiúnak.

Der Vater liebt den Sohn (tárgyeset)
Az atya szereti a fiút.

Mindezen mondatokban der Sohn határozza meg közelebről az ígét és a Sohn főnév különböző alakjait eseteknek nevezzük. Mind az egyes, mind a többes számban négy eset van: alanyeset, tárgyeset, birtokos eset és tulajdonító eset.

A főnévnek alakja a különböző esetekben sokszor azonos. Az egyes számban, pl. az alanyesetben is Sohn van és a tárgyesetben is; a többes számban pedig 3 esetben találjuk a Sohne alakot. A különböző esetek ilyenkor legföljebb a névelőn vannak megjelölve.

A többes szám képzésére a német nyelv négyféle formát használ: **e**, **-er**, **-en**, **-n**; számos esetben pedig semmi többes-jel sem járul a főnévhez.

1. Semmi végzetet sem vesznek föl a többes számban az **e**, **el**, **er**, **en** végű többtagu szók, pl. das Gemälde a festmény, die Gemälde festmények, der Engel az angyal, die Engel angyalok, stb.

2. Az **-e** végzet mind a három nemből való szókhoz járul, pl. der Tag a nap, die Tage a napok, der Fisch a hal, die Fische a halak, die Hand a kéz, die Hände a kezek, das Ross a ló, die Rosse a lovak, stb. A **-nis** végzetű szók mind **e**-vel végződnek a többes számban, pl. das Ereignis az esemény, die Ereignisse az események stb.

3. Az **-er** végzetet csak hímnemű és semleges szók veszik föl, pl. das Bild a kép, die Bild-er a képek, der Gott az Isten, die Götter az istenek, stb.; **er** végzetet vesz föl valamennyi tum képzős főnév is, pl. der Irrtum a tévedés, die Irrtümer a tévedések.

Az eddig tárgyalt szók az erős ragozáshoz tartoznak.

4. Az **-en** vagy **-n** végzet minden nemű szóhoz járul. Az **-en** egytagú vagy hangsúlyos végű szókhoz, **-n** pedig két- s többtagú hangsúlytalan végűekhez, pl. der Mensch az ember,

die Menschen az emberek, das Ohr a fül, die Ohren a fülek, die Frau az asszony, die Frauen az asszonyok stb.

Az **-en**, **-n**-et fölvevő szók részint a *gyöngé*, részint a *vegyes ragozású főnevekhez tartoznak*.

Umlaut (hangzólagytítás) a többes számban.

A többes számban csak az első 3 csoportba tartozó szók kaphatnak *umlautot*, az *en*, végűek soha. Umlaut alatt azt értjük, hogy az egyes számban szereplő *a*, *o*, *u* és *au*-ból a többesben *ä*, *ö*, *ü*, *äu* lesz.

Umlaut-ot kap kivétel nélkül minden *-er* végű semleges és himnemű és minden *e* végű nőnemű többes. Az *e* végű himnemű többesek közül sok nem kap *umlautot*, pl. der Hund, die Hunde, der Arm kar, der Tag, der Laut hang stb. Azon semleges szók, mely *e*-vel képezik többes számukat, rendszeren nem vesznek föl *umlautot*.

A németben a főneveknek háromféle ragozását különböztetik meg: *gyöngét*, *erőset* és *vegyeset*.

a) Gyöngé ragozású a legtöbb himnemű főnév, mely a többes számban **en** vagy **n** végzetet vesz föl; ezek az egyes számban is mindenütt **-en** vagy **-n** ragot kapnak az alanyeseten kívül, pl.

Egyes szám.	Alanyeset	der Held	a hős	die Helden	Többes szám.
	Birtokos eset	des Helden	a hősnek (a valamije)	der Helden	
	Tulajdonító eset	dem Helden	a hősnek	den Helden	
	Tárgyeset	den Helden	a hőst	die Helden	

b) Erős ragozásúak azon főnevek, melyek a többes számban vagy semmi, vagy **-e**, vagy **-er** ragasztékot vesznek föl. Ezek az egyes szám tárgyesetében semmi, a birtokos esetében **-es** vagy **-s**, a tulajdonító esetében pedig **-e** vagy semmi ragot sem kapnak; a többes számban csak a tulajdonító esetben kapnak **-n** ragot.

Alanyeset	der Ritter	a lovag	der Fluß	a folyó
Birtokos eset	des Ritters	a lovagé (v. a lovagnak valamije)	des Flusses	a folyóé (v. valamije)

Tulajdonító eset	dem Ritter	a lovagnak	dem Flusse	a folyónak
Tárgyeset	den Ritter	a lovagot	den Fluß	a folyót

Alanyeset	der Mann	a férfi
Birtokos eset	des Mannes	a férfié
Tulajdonító eset	dem Manne	a férfinak
Tárgyeset	den Mann	a férfit.

Többes szám.

Alanyeset	die Ritter	a lovagok
Birtokos eset	der Ritter	a lovagoké (v. valamije)
Tulajdonító eset	den Rittern	a lovagoknak
Tárgyeset	die Ritter	a lovagokat

Alanyeset	die Flüsse	a folyók	die Männer
Birtokos eset	der Flüsse	a folyóké (v. valamije)	der Männer

Tulajdonító eset	den Flüssen	a folyóknak	den Männern
Tárgyeset	die Flüsse	a folyókat	die Männer.

A semleges főnevek ragozása hasonló a himneműek erős ragozásához.

Egyes szám.

Alanyeset	das Land	az ország	das Ross	a ló
Birtokos eset	des Landes	az országé (v. valamije)	des Rosses	a lónak (a valamije)

Tulajdonító eset	dem Lande	az országnak	dem Rosse	a lónak
Tárgyeset	das Land	az országot	das Ross	a lovat.

Többes szám.

Alanyeset	die Länder	az országoknak	die Rosse	a lovak
Birtokos eset	der Länder	az országoké (v. valamije)	der Rosse	a lovaké (v. valamije)

Tulajdonító eset	den Ländern	az országoknak	den Rossen	a lovaknak
Tárgyeset	die Länder	az országokat	die Rosse	a lovakat.

A nőnemű főnevek az egyes számban semmi ragot sem vesznek föl és csak a névelőről lehet ráismerni az esetre. A többest különféleképp képezik, de **-er**-et egyik sem vesz föl. Pl.

Egyes sz.	Alanyeset	die Mutter	az anya	die Mütter	Többes sz.
	Birtokos eset	der Mutter	az anyáé	der Mütter	
	Tulajdonító eset	der Mutter	az anyának	den Müttern	
	Tárgyeset	die Mutter	az anyát	die Mütter.	

c) Vegyes ragozás. Ebbe olyan him- és semlegesnemű főnevek tartoznak, melyek a többes számban **-en**, **-n** végzetet vesznek föl és az egyes számban mégis az erős ragozást követik. Ilyenek: der Strahl sugár, der Staat állam, der Lorbeer babér, der See tó, das Auge szem, das Ohr fül, das Gemd ing, das Bett ágy.

Egyes szám	Alanyeset	der Strahl	a sugár	die Strahlen	Többes szám
	Birtokos eset	des Strahles	a sugárnak (a valamije)	der Strahlen	
Tulajdonító eset	dem Strahle	a sugárnak	den Strahlen	Többes szám	
	Tárgyeset	den Strahl	a sugarat		die Strahlen

Egyes sz.	Alanyeset	das Aug	a szem	die Augen	szemek	Többes sz.
	Birtokos eset	des Auges		der Augen		
	Tulajdonító eset	dem Auge		den Augen		
	Tárgyeset	das Aug		die Augen		

A Herz (szív) főnév ragozásában már az egyes számban is egyesül az erős és gyöngé ragozás, pl. das Herz, des Herz-en-s, dem Herzen, többes szám die Herzen.

A tulajdonnevek ragozása némileg különbözik a köznevekéétől:

a) Legkülönösebb az, hogy csak akkor vesznek föl ragot, mikor nincs előttük névelő, pl. die Geschichte Josefs József története — die Brüder des Josef, stb.

b) A nőneműek is fölveszik a birtokos esetben az -s ragot: die Hilfe Medas, die Schwester Abelheidas, stb.

c) Néha olyan a ragozásuk, mint a Herz szóé, pl. alanyeset Fritz, birtokos eset Frizens, tulajdonító eset Frizen, tárgy-eset Fritz; Luise, Luizens, Luisen, Luise, stb.

Névmások ragozása.

a) A személynévmások.

A személynévmások ragozása:

	1. személy.	2. személy.
Alanyeset	ich én	du te
Birtokos eset	meiner enyém	deiner tied
Tulajdonító eset	mir nekem	dir neked
Tárgyeset	mirch engem	dirch téged.

Többes szám.

Alanyeset	wir mi	ihr ti
Birtokos eset	unser miénk	euer tiétek
Tulajdonító eset	uns nekünk	euch nektek
Tárgyeset	uns minket	euch titeket.

3. személy.

	Hímnem	Nőnem	Semlegesnem
Alanyeset	er	sie	es ő
Birtokos eset	seiner	ihrer	seiner övé
Tulajdonító eset	ihm	ihr	ihm neki
Tárgyeset	ihn	sie	es őt.

Többes szám.

Alanyeset	sie ők
Birtokos eset	ihrer övék
Tulajdonító eset	ihnen nekik
Tárgyeset	sie őket.

b) Visszaható névmás.

A visszaható névmásnak nincs más esete csak tárgy-esete és tulajdonító esete és az is csak a 3-ik személyben. Mind a két eset sich:

Tárgyeset: er versteckt sich (elrejtí magát) elrejtőzik, sie verstecken sich (elrejtik magukat), elrejtőznek.

Tulajdonító: eset er wünscht sich etwas kíván magának valamit, sie wünschen sich etwas kívánnak maguknak valamit.

Az első és második személynél a személynévmás szolgál visszaható névmásul is, pl. ich verstecke mich (elrejttem magamat) elrejtőzöm; ihr wünschet euch etwas kívántok magatoknak valamit.

c) A birtokos névmások ragozása.

A birtokos névmások ragozása:

Hímnem	Semlegesnem	Nőnem	Többes H. N. S.
	mein	meine	meine meiner meinen meine.
	meines	meiner	
	meinem	meiner	
meinen	mein	meine.	

A birtokos névmások ezek:

Hímnem	Nőnem	Semlegesnem	Hímnem	Nőnem	Semlegesnem.
mein	meine	mein enyém	unser	unsere	unser miénk
dein	deine	dein tied	euer	euere	euer tiétek
sein	seine	sein övé	ihr	ihre	ihr övék.

d) A mutató névmások ragozása.

A der, die, das = ez ragozása:

Hímnem	Semlegesnem	Nőnem	Többes H. N. S.
der	das	die	die
dessen	}	der	derer, deren
dem		der	denen
den	das	die	die

A dieser, diese, dieses = ez ragozása:

Hímnem	Semlegesnem	Nőnem	Többes H. N. S.
dieser	dieses	diese	diese
dieser	}	dieser	dieser
diesem		dieser	diesen
diesen	dieses	diese	diese

Ugyanígy ragozzák a jener, jene, jenes az és solcher, solche, solches olyan névmásokat is.

A derjenige, diejenige, dasjenige = az ragozása:

Hímnem	Semlegesnem	Nőnem	Többes H. N. S.
derjenige	dasjenige	diejenige	diejenigen
dasjenigen	}	derjenigen	derjenigen
demjenigen		derjenigen	denjenigen
denjenigen	dasjenige	diejenige	diejenigen

Ugyanígy ragozzák a derfelbe, diefelbe, dasfelbe = ugyanaz névmást is. Ezek a der, die, das mutató-névmásból és a jen-er és felb-er-ből képzett jenig, felb(ig) melléknévekből vannak összetéve.

e) A kérdő névmások ragozása.

A wer, was ki? mi? ragozása:

Alanyeset	wer? was? ki? mi?
Birtokos eset	wessen? kinek a? minek a?
Tulajdonító eset	wem? kinek? minek?
Tárgyeset	wen? was? kit? mit?

A welcher, welche, welches ki? mi? ragozása:

Hímnem	Semlegesnem	Nőnem	Többes H. N. S.
welcher	welches	welche	welche
welches vagy =en	}	welcher	welcher
welchem		welcher	welchen
welchen	welches	welche	welche

f) A határozatlan névmások ragozása.

Jemand valaki ragozása:

Alanyeset	jemand valaki
Birtokos eset	jemandes, jemandes valakinek a
Tulajdonító eset	jemand, jemandem vagy jemanden valakinek
Tárgyeset	jemand, jemanden valaki.

Ugyanígy ragozzák niemand-ot is (senki). Jedermann mindenki csak a birtokos esetben kap s ragot.

Jeder, jede, jedes mindenki, minden; aller, alle, alles minden; mancher, manche, manches sok, némely, nem egy; e névmásokat úgy ragozzák, mint a dieser, diese, dieses-t.

A melléknév ragozása.

A melléknévnek, ha jelző, szintén kétféle ragozása van, erős és gyöngé.

a) *Erősen* ragozzák a melléknévi jelzőt, ha magányosan van valamely főnév előtt. Ilyenkor a melléknév ugyanazon végzeteket kapja, mint a határozott névelő, csak hogy a hímnemű és semleges birtokos esetben most már nem használják az s-es alakot, hanem helyette a gyöngé u-es alakot mondják, pl.

Egyes szám.

Alanyeset	guter Wein (jó bor)
Birtokos eset	guten Weines (jó boré)
Tulajdonító eset	gutem Weine (jó bornak)
Tárgyeset	guten Wein (jó bort)

Többes szám.

Alanyeset	gute Weine (jó borok)
Birtokos eset	guter Weine (jó boroké)
Tulajdonító eset	guten Weinen (jó boroknak)
Tárgyeset	gute Weine (jó borokat)

b) *Gyöngén* ragozzák a melléknévet, ha előtte határozott névelő vagy olyan szó van, melyen a határozott névelőnek végzetei meg vannak (dieser, =e, =es; jener, =e, =es; stb.). Ilyenkor a melléknév az egyes alanyesetben mind a három nemből e ragot, a többi esetben pedig a nőnemű és semleges tárgy esetet kivéve, mindenütt =en, =u ragot kap, mint a gyöngé ragozású főnevek, pl.

Egyes szám.

Alanyeset	der berühmte Held (hires hős)
Birtokos eset	des berühmten Helden
Tulajdonító eset	dem berühmten Helden
Tárgyeset	den berühmten Helden.

Többes szám.

Alanyeset	die berühmten Helden
Birtokos eset	der berühmten Helden
Tulajdonító eset	den berühmten Helden
Tárgyeset	die berühmten Helden.

Gyöngén ragozzák a melléknevet a határozatlan és tagadó névelő, valamint a birtokos névmások után is. Minthogy azonban ezeken az egyes számú alanyesetben és a semleges tárgyesetben nincsenek meg a határozott névelő végzetei, a melléknév kapja meg azokat, pl.

Egyes sz.	Alanyeset	ein berühmter Held	
	Birtokos eset	eines berühmten Helden	
	Tulajdonító eset	einem berühmten Helden	
	Tárgyeset	einen berühmten Helden	

Egyes sz.	Alanyeset	meine liebe Blume	} (kedves virágom)
	Birtokos eset	meiner lieben Blume	
	Tulajdonító eset	meiner lieben Blume	
	Tárgyeset	meine liebe Blume	

Többes sz.	Alanyeset	meine lieben Blumen	}
	Birtokos eset	meiner lieben Blumen	
	Tulajdonító eset	meinen lieben Blumen	
	Tárgyeset	meine lieben Blumen	

Egyes sz.	Alanyeset	kein scharfes Messer	}
	Birtokos eset	keines scharfen Messers	
	Tulajdonító eset	keinem scharfen Messer	
	Tárgyeset	kein scharfes Messer	

Többes sz.	Alanyeset	keine scharfen Messer	}
	Birtokos eset	keiner scharfen Messer	
	Tulajdonító eset	keinen scharfen Messern	
	Tárgyeset	keine scharfen Messer	

Cin-nak nincs többes száma és azért a főnév mellette a többes számban úgy ragoztatik, mint az erős ragozásnál.

A melléknév fokozása.

A tulajdonságok összehasonlításánál három fokot különböztetünk meg, ú. m. *alap*, *közép* és *felső* fokot. Az alapfokban maga a melléknév változatlan marad. A középfokban a melléknév *er* ragot vesz fel. A felsőfokban a melléknév *est* vagy *ft* ragot kap. Ha a felsőfokban a melléknév *ft* után még *eu* ragot is kap, ilyenkor *am* szócska előzi meg a melléknévet.

Az *a*, *o*, *u* tőhangzóval bíró melléknevek, ezen tőhangzókat a közép és felsőfokban többnyire meglágyítják. (Umlaut.) Vagyis az *a*-ból *ä*, az *o*-ból *ö*, az *u*-ból *ü*, *au*-ból *äu* lesz. Például:

Alapfok	Középfok	Felsőfok
arm szegény	ärmer szegényebb	ärmst legszegényebb
groß nagy	größer nagyobb	größt legnagyobb
jung fiatal	jünger fiatalabb	jüngst legfiatalabb.

Némely melléknév a közép- és felsőfokban eltér a rendes fokozástól, pl.

hoch (magas)	höher	höchst
viel (sok)	mehr	meist
gern (kedves)	lieber	liebst
gut (jó)	besser	best
nahe (közel)	näher	nächst.

Vannak melléknevek, melyek már jelentésüknél fogva fokozást nem tűrnek, pl. blind = vak, tot = halott, stb.

Az ige.

Az ige oly beszédrész, mely valamely személy vagy tárgy cselekvését jelenti vagy állapotát fejezi ki.

Két csoportba oszthatók:

Segéd- és önálló igékre.

Jelentésök szerint vannak miként a magyarban is:

tárgyi igék, melyeknek cselekvése más tárgyra vonatkozik;

alanyi igék, melyeknek cselekvése más tárgyra nem vonatkozik;

visszaható igék, melyeknek a cselekvése magára az alanyra hat vissza;

személytelen igék, melyek csak az egyes szám harmadik személyében használatnak.

Az ige ragozása.

Az igeragozásban megfigyelendő az *igealak*, mely két-féle: *cselekvő* és *szenvető*.

Az *igecselekvés*: folyó vagy befejezett.

Az *igemód*: jelentő mód, kötő és felszólító mód.

Az *igeidő*: Az igének 3 fő és 3 mellékideje van.

Főidők: jelen, múlt és jövő.

Mellékidők: elbeszélő múlt, régmúlt és befejezett jövő.

Az *ige száma*. Az igének 2 száma van. *Egyes* és *többes* szám. Az igének mint a névmásnak 3 személye van, melyek személyragokkal fejeztetnek ki, még pedig az első személy ragja az *e*, a másodiké *st*, a harmadiké *t*, a többes szám első személyragja *en*, a másodiké *et*, a harmadiké *en*.

Az *igék 3 osztálya*. Az igék a németben az elbeszélő múlt időt háromféleképpen képezik s a szerint 3-féle ige van: *erős*, *gyenge* és *vegyes*.

Erősek azon *igék*, melyek az elbeszélő múlt idő tövét úgy képezik, hogy az *igelő magánhangzóját elváltoztatják és képzőt nem vesznek föl*: *fallen*, esni; *fiel*.

Gyöngék azon *igék*, melyek az elbeszélő múlt idő tövét úgy képezik, hogy a változatlanul maradt igetőhöz *te* képzőt vesznek föl, pl. *sagen*, mondani; *sagte*.

Vegyesek azon *igék*, melyek az elbeszélő múlt idő tövét úgy képezik, hogy az *igető magánhangzóját is elváltoztatják és -te* képzőt vesznek föl, pl. *rennen*, sebesen futni, *rannte*.

Időképzés.

A gyöngé igék tőalakjai a *jelen időben* nem változnak, az elbeszélő múlt időben pedig *-te* járul hozzá, pl. *ich strafe* büntetek, *strafte* bünteték.

Az erős igék a *jelen időben*, az egyes szám 2. és 3. személyben nagyjából elváltoztatják a tőszótag magánhangzóját. (Ablaut.)

a) Azon erős igék, melyeknek tőhangzója *e*, ezt a jelentő mód jelen egyes szám 2. és 3. személyében a legtöbb esetben *i* vagy *ie*-re változtatják, pl. *ich gebe* adok, *du gibst*, *er gibt*.

Nincs ily Ablaut a következő igékben: *gehen* menni, *stehen* állani, *heben* emelni, *bewegen* mozgatni, *weben* szőni, *pflügen* ápolni, stb.

b) Az *a* tőhangzós erős igéket a jelenidő 2-ik személyében rendszeren Umlaut-tal mondják, pl. *ich fahre* utazom, *du fährst*.

Az *elbeszélő múlt időben* a tő hangzója megváltozik, pl. *treten* lépni, *er trat*.

A vegyes igék 2 csoportra oszlanak:

1. Az első csoportban a legkülönösebb, hogy a jelen idő 1. és 3. személyében nincs személyragjuk. Hét ige tartozik ide: *fallen*, *wollen*, *dürfen*, *müssen*, *fönnen*, *mögen*, *lassen*, ezen igéket *módbeli segédigéknek* nevezzük:

Egyes szám			Többes szám		
<i>fallen</i> : <i>ich</i> <i>fall</i>	<i>du</i> <i>fallst</i>	<i>er</i> <i>fallt</i>	<i>wir</i> <i>fallen</i>	<i>ihr</i> <i>fallt</i> (e)	<i>sie</i> <i>fallen</i> ,
<i>müssen</i> : <i>ich</i> <i>muß</i>	<i>du</i> <i>mußt</i>	<i>er</i> <i>muß</i>	<i>wir</i> <i>müssen</i>	<i>ihr</i> <i>müßet</i>	<i>sie</i> <i>müssen</i> ,
<i>fönnen</i> : <i>ich</i> <i>kann</i>	<i>du</i> <i>kannst</i>	<i>er</i> <i>kann</i>	<i>wir</i> <i>fönnen</i>	<i>ihr</i> <i>fönnet</i>	<i>sie</i> <i>fönnen</i> ,
<i>wollen</i> : <i>ich</i> <i>will</i>	<i>du</i> <i>willst</i>	<i>er</i> <i>will</i>	<i>wir</i> <i>wollen</i>	<i>ihr</i> <i>wollet</i>	<i>sie</i> <i>wollen</i> ,
<i>dürfen</i> : <i>ich</i> <i>darf</i>	<i>du</i> <i>darfst</i>	<i>er</i> <i>darf</i>	<i>wir</i> <i>dürfen</i>	<i>ihr</i> <i>dürfet</i>	<i>sie</i> <i>dürfen</i> ,
<i>mögen</i> : <i>ich</i> <i>mag</i>	<i>du</i> <i>magst</i>	<i>er</i> <i>mag</i>	<i>wir</i> <i>mögen</i>	<i>ihr</i> <i>möget</i>	<i>sie</i> <i>mögen</i> ,
<i>wissen</i> : <i>ich</i> <i>weiß</i>	<i>du</i> <i>weißt</i>	<i>er</i> <i>weiß</i>	<i>wir</i> <i>wissen</i>	<i>ihr</i> <i>wisset</i>	<i>sie</i> <i>wissen</i> .

Az elbeszélő múlt időt *fallen* és *wollen* rendszeren képezik: *fall-te*, *woll-te*; a többi azonban nemcsak *te* képzőt kap, hanem a tőnek magánhangzóját is átváltoztatja, mint *fönnen*, *fonn-te*, stb.

Ezen igék befejező cselekvési igeneve: *gefoant*, *gemacht*, *gemußt*, *gedurft*, *gewußt*, *gesollt*, *gewollt*.

2. A második csoportba azon vegyes igék tartoznak, melyek a múltban a tőnek *e* magánhangzóját *a*-ra változtatják. Ide tartoznak:

<i>nennen</i>	nevezni	<i>er</i> <i>nennt</i>	<i>nann-te</i>
<i>brennen</i>	égni	<i>er</i> <i>brennt</i>	<i>brann-te</i>
<i>rennen</i>	rohanni	<i>er</i> <i>rennt</i>	<i>rann-te</i>
<i>fennen</i>	ismerni	<i>er</i> <i>fennt</i>	<i>fann-te</i>
<i>senden</i>	küldeni	<i>er</i> <i>sendet</i>	<i>sand-te</i>
<i>wenden</i>	fordítani	<i>er</i> <i>wendet</i>	<i>wand-te</i>
<i>denken</i>	gondolni	<i>er</i> <i>denkt</i>	<i>dacht-te</i> .

Ezen igék befejező cselekvési igeneve így van: *genannt*, *gebrannt*, stb.

Külön meg kell jegyezni e kettőt: *bringen* és *tun*.

<i>bringen</i>	hozni	<i>er</i> <i>bringt</i>	<i>brachte</i>	<i>gebracht</i>
<i>tun</i>	tenni	<i>er</i> <i>tut</i>	<i>tat</i>	<i>getan</i> .

A *jövő idő*. Csak a jelen és elbeszélő múlt időnek van egyszerű alakjai: a jövő idő kifejezésére az igeből főnévi igenevet képeznek és hozzáteszik a *werden* ige jelen idejét, pl. *ich werde gehen* majd megyek = fogok menni.

A befejezett cselekvést úgy jelölik, hogy a befejezett cselekvés igenevéhez hozzáteszik a haben vagy sein ige folyó cselekvését, pl. ich habe getragen vittem.

A befejezett cselekvésnek segédigéjére nézve általános szabály, hogy tárgyiasigéknél mindig haben a segédige, a sein pedig csakis tárgyatlan igéknél fordulhat elő, pl. er hat geführt vezetett, er ist gegangen ment.

Van azonban sok oly tárgyatlan ige, melynek haben a segédigéje. Ilyenek azon tárgyatlan igék, melyek tartós cselekvést, állapotot jelölnek, pl. ich habe geschlafen aludtam, stb.

Az idők áttekintése.

	Folyó cselekvés		Befejezett cselekvés	
Jelen	ich sage	mondok	ich habe gesagt	mondtam
	ich gehe	megyek	ich bin gegangen	mentem
(Elb.) Mult	ich sagte	mondám	ich hatte gesagt	mondtam vala
	ich ging	menék	ich war gegangen	mentem vala
Jövő	ich werde sagen	mondani fogok	ich werde gesagt haben	mondandok
	ich werde gehen	menni fogok	ich werde gegangen sein	menendek.

Az igemódok. A német nyelvben is megvan a 3 igemód, mint a magyarban: a jelentő, föltételes és fölszólítómód. De a németben van ezenfölül kötőmód. Ezt azért nevezzük így, mert rendszeren összetett mondatokban a mellékmondatokban fordul elő.

A jelentőmódnak nincs semmi különös jele; ich schreibe írok.

A kötőmódnak a jele: e.

A kötőmód ideit illetőleg:

a) A jelen idő csak a 2. és 3. személyben különbözik a jelentőmód jelen idejétől, pl. ich sehe lássam, du siehst lássad er sehe lássa, stb.

b) Az elbeszélő mult a jelentőmód elbeszélő multjából képződik. Az erős igéknél, ha a jelentőmód elbeszélő multjában a, o, u hang van, ezek mindig Umlaut-ot szenvednek. A gyöngé igéknél a kötőmód e-je a te elbeszélő mult képző előtt áll

ezen e el is maradhat s akkor a kötőmód elbeszélő multja egyenlő a jelentőmód elbeszélő multjával, pl. ich füme jönnék, ich zöge, stb.

A módbeli segédigék közül ötnek a kötőmód elbeszélő multjában Umlaut-ja van: er müßte, fönnte, dürfte, möchte, müßte. — A vegyes igék második csoportjából szintén Umlaut-ot kapnak ezek: bringen, brächte hoznék, denken, dächte gondolnék, tun, täte tennék.

c) A jövő, mint a jelentőmódban is, a werden segédigével képeztetik, csak hogy ennek kötőmódjával, még pedig kétféleképp: ich werde gehen, vagy ich würde gehen, stb.

d) A befejezett cselekvés kötőmódját a haben, sein ige kötőmódjával jelöljük meg, magát a működést pedig a befejezett cselekvés főnévi igenevével, pl. ich habe getragen vittem legyen, ich sei gegangen, stb.

A föltételes mód alakjára nézve olyan, mint a kötőmód jövőjének alakja: ich würde tragen vinnék, stb.

Azonkívül föltételes módul szolgál a kötőmód elbeszélő multja is, ich trüge vinnék, stb.

A fölszólító módnak csak az egyes 2. személyére van külön alakja, még pedig az erőseknél rendszeren rag nélkül, de a gyöngéknél a raggal: geh menj, fomm jöjj, lobe dicsérj, stb.

Azon erős igék, melyeknek tőhangzója e, ezt a fölszólító mód egyes 2. személyében i-re változtatják, pl. sprich beszélj.

A többi személyt a kötőmód alakjaival fejezi ki.

Az erős igék osztályai.

Minden erős igének, hogy ragozhassuk, 3 alakját kell jól megjegyeznünk, t. i. a jelentőmód két egyszerű alakját: a jelen időt és az elbeszélő mult időt, azonfölül a befejezett cselekvés melléknévi igenevét. Minthogy a jelen idő magánhangzója egyenlő a főnévi igenevével, az erős igének ezt a 3 alakját szokták összeállítani: főnévi igenev, elbeszélő mult, melléknévi igenev. Már most sok erős igénél a 3 alak közül 2-nek egyforma a magánhangzója, de soknál mind a 3-ban különböző.

E szerint 3 főosztályt állíthatunk föl: I. vannak olyan igék, melyekben a főnévi igenev magánhangzója egyenlő a melléknévi igenevével, II. olyanok, melyekben az elbeszélő multé egyenlő a melléknévi igenevével; III. olyanok, melyekben háromféle a magánhangzó.

I. osztály: főnévi igenev = a melléknévi igenev.

Itt három osztályt kell megkülönböztetni az elbeszélő mult magánhangzója szerint, ez t. i. lehet: 1. ie, 2. u, 3. a.

1. Alosztály: elbeszélő mult *ie*-vel. Ez megint 4 csoportra oszlik, mert a főnévi igenév és melléknévi igenév egyenlő magánhangzója rendszeren ugyan *a*, de néhány igenél *u*, *au*, *ei*, *o*.

a) A magánhangzók: *a*, *ie*, *a*, pl. fallen esni, fiel esém, gefallen a ki esett.

Ide tartoznak: blasen fujni, braten sütni, fangen fogni, stb.

b) A magánhangzók: *u*, *ie*, *u*; csak egy ige: rufen hívni, rief hívám, gerufen aki hívott.

c) A magánhangzók: *au*, *ie*, *au*; csak 2 ige: laufen szaladni, lief, gelaufen, hauen csapni, hieb, gehauen.

d) A magánhangzók: *ei*, *ie*, *ei*; csak 1 ige: heißen hívni, hieß, geheißen.

e) A magánhangzók: *o*, *ie*, *o*; csak 1 ige: stoßen lökni, stieß, gestoßen.

2. Alosztály: elbeszélő mult *u*-val. Itt a főnévi és melléknévi igenevek magánhangzója mindig *a*; tehát a magánhangzók *a*, *u*, *a*, pl. fahren utazni, fuhr, gefahren.

Ide tartoznak: graben ásni, laden rakni, schlagen ütni, stb.

3. Alosztály: elbeszélő mult *a*-val. Itt a főnévi és melléknévi igenevek magánhangzója mindig *e*, csak az egy főnév igenél *o*.

a) A magánhangzók: *e*, *a*, *e*, pl. geben adni, gab, gegeben.

Ide tartoznak: essen enni, fressen falni, messen mérni, stb.

b) A magánhangzók: *o*, *a*, *o*; csak egy ige: kommen jönni, kam, gekommen es befommen.

II. osztály: elbeszélő mult = melléknévi igenév.

Az ide tartozó igéknek legtöbbször az elbeszélő mult és a melléknévi igenév egyező magánhangzója *o*; de némelyiknél *i* (vagy *ie*) és egynél *a*. Tehát 3 alosztály van:

1. Alosztály: az elbeszélő mult és a melléknévi igenév *o*-val.

A főnévi igenév magánhangzója ennyiféle lehet: *e*, *ö*, *i*, *ü*, *a*, *au*; tehát 6 csoportba oszlanak:

a) A magánhangzók: *e*, *o*, *o*, pl. sechten vívni, focht, gefochten.

b) A magánhangzók: *ö*, *o*, *o*, pl. schwören esküdni, schwor, geschworen, erlöschen kialudni, erlösch, erloschen.

c) A magánhangzók: *i*, *o*, *o*, pl. glimmen izzani, glomm, geglommen.

d) A magánhangzók: *ü*, *o*, *o*, pl. lügen hazudni, log, gelogen.

e) A magánhangzók: *a*, *o*, *o*; csak egy ige: schallen hangzani, scholl, geschollen.

f) A magánhangzók: *au*, *o*, *o*; csak 2 ige: saufen inni, soff, geoffen, saugen szopni, sog, gesogen.

2. Alosztály: az elbeszélő mult és melléknévi igenév *i*-vel, még pedig vagy rövid *i*-vel vagy hosszú *ie*-vel. A főnévi igenév magánhangzója mindannyinál *ei*. Tehát a magánhangzók: *ei*, *i*, *i* vagy *ei*, *ie*, *ie*, pl. beißen harapni, biß, gebissen.

3. Alosztály: az elbeszélő mult és melléknévi igenév *a*-val; a főnévi igenév *e*-vel. Tehát a magánhangzók: *e*, *a*, *a*, csak egy ige: stehen állani, stand, gestanden.

III. osztály: háromféle magánhangzóval.

Az idetartozó igékben az elbeszélő multban mindenütt az *a* magánhangzó szerepel, kivéve ezt az egyet: gehen menni, ging, gegangen.

A főnévi igenév az első 3 osztályban *i*, *s* csak a negyedikben *e*. A melléknévi igenév hangja egy alosztályban *e*, egyben *u*, *s* kettőben *o*.

1. Alosztály: a magánhangzók: *i*, *a*, *e*, pl. bitten kérni, bat, gebeten.

2. Alosztály: a magánhangzó után a töben mindenütt *ed* vagy *eg* vagy *nd* van.

A magánhangzók: *i*, *a*, *u*, pl. binden kötni, band, gebunden.

3. Alosztály: A magánhangzó után a töben mindig *mm* vagy *nn* van. A magánhangzók: *i*, *a*, *o*, pl. schwimmen úszni, schwamm, geschwommen.

4. Alosztály: A legtöbbször magánhangzója után *r* vagy *l* van és még egy mássalhangzó; vagy pedig *ch*, vagy *ck*.

A magánhangzók: *e*, *a*, *o*, pl. bergen rejteni, barg, geborgen.

A segédigék ragozása.

A sein lenni ige a folyó cselekvés jelen idejében:

ich bin vagyok	wir sind vagyunk
du bist vagy	ihr seid vagytok
er ist van	sie sind vannak.

A főnévi igenév sein; a kötőmód ich sei.

Az elbeszélő mult ideje így van: er war; a befejező cselekvés igeneve: gewesen; a jövő ideje: ich werde sein.

A befejező cselekvésben önnönmagának a segédigéje, pl. ich bin gewesen.

A felszólító módban az egyes szám 2. személye sei, a többes 2. számé seid. A többi személy úgy van, mint a kötőmódban.

A haben ige csak 2 dologban tér el a gyöngé ige ragozásától: a) a hab többől a b elmarad, ezekben az alakokban: du hast, er hat, ich hatte, stb. b) ehhez a kötőmódban járul még az Umlaut.

A werden ige az erős igekekhez tartozik: wurde, geworden. A d elmarad ezen alakban du wirst, a t személyragot nem írják ki az egyes 3 személyben: er wird. A múlt idő: ich wurde; kötőmódban: ich würde.

Szenvedő igealak a németben nincs.

A szenvedő ragozás csak annyiból áll, hogy az igeből a befejező cselekvés igenevét veszik föl és minden egyebet a werden ige ragozásával fejeznek ki.

A visszaható igekek ragozása. Ezeknek ragozása olyan, mint a többi igeke, csak hogy a visszaható névmások tárgyesetét mindig kitesszük: ich wasche mich mosdom, stb.

sein, haben, werden segédigék ragozása.

		s e i n		h a b e n		w e r d e n	
		Jelentő- mód	Kötőmód	Jelentő- mód	Kötőmód	Jelentő- mód	Kötőmód
J e i e n		ich bin du bist er ist wir sind ihr seid sie sind	ich sei du sei(e)st er sei wir seien ihr seiet sie seien	ich habe du hast er hat wir haben ihr habet sie haben	ich habe du habest er habe wir haben ihr habet sie haben	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden
E l b e s z é l ő m u l t		ich war du warst er war wir waren ihr waret sie waren	ich wäre (würde sein) du wärest (würdest sein) er wäre (würde sein) wir wären (würden sein) ihr wäret (würdet sein) sie wären (würden sein)	ich hatte du hattest er hatte wir hatten ihr hättet sie hatten	ich hätte (würde haben) du hättest (würdest haben) er hätte (würde haben) wir hätten (würden haben) ihr hättet (würdet haben) sie hätten (würden haben)	ich wurde (ward) du wurdest (wardst) er wurde (ward) wir wurden ihr wurdet sie wurden	ich würde (würde werden) du würdest (würdest werden) er würde (würde werden) wir würden (würden werden) ihr würdet (würdet werden) sie würden (würden werden)
M u l t		ich bin du bist er ist wir sind ihr seid sie sind	ich sei du sei(e)st er sei wir seien ihr seiet sie seien	ich habe du hast er hat wir haben ihr habet sie haben	ich habe du habest er habe wir haben ihr habet sie haben	ich bin du bist er ist wir sind ihr seid sie sind	ich sei du sei(e)st er sei wir seien ihr seiet sie seien
		} gemessen	} gemessen	} gehabt	} gehabt	} gemorben	} gemorben

sein, haben, werden segédigék ragozása.

s e i n		h a b e n		w e r d e n		
Jelentő- mód	Kötőmód	Jelentő- mód	Kötőmód	Jelentő- mód	Kötőmód	
R é g m u l t	ich war du warst er war wir waren ihr waret sie waren } gewesen	ich wäre (würde) du wärest (würdest) er wäre (würde) wir wären (würden) ihr wäret (würdet) sie wären (würden) } gewesen sein	ich hatte du hattest er hatte wir hatten ihr hättet sie hatten } gehabt	ich hätte (würde) du hättest (würdest) er hätte (würde) wir hätten (würden) ihr hättet (würdet) sie hätten (würden) } gehabt haben	ich war du warst er war wir waren ihr waret sie waren } geworden	ich wäre (würde) du wärest (würdest) er wäre (würde) wir wären (würden) ihr wäret (würdet) sie wären (würden) } geworden sein
J ö v ö	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } sein	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden } sein	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } haben	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden } haben	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } werden	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden } werden
Befejezett jövő	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } gewesen sein	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden } gewesen sein	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } gehabt haben	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden } gehabt haben	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } geworden sein	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden } geworden sein
Parancsoló- mód	Egyes szám: sei! Többes szám: seid!	Egyes szám: habe! Többes szám: habet!	Egyes szám: werde! Többes szám: werdet!			
Melléknévi igenév	seiend gewesen	habend gehabt	werdend geworden			

A gyenge ragozású igék ragozása.

A gyenge ragozású igék a tő magánhangzóját az egész ragozáson át változatlanul megtartják.

Jelentő mód:

Kötő mód:

Jelen idő:

Egyes szám.

1. ich hoffe, remélek, stb.	ich hoffe, reméljek, stb.
2. du hoffst	du hoffest
3. er hofft	er hoffe

Többes szám.

1. wir hoffen	wir hoffen
2. ihr hoffet	ihr hoffet
3. sie hoffen	sie hoffen

Elbeszélő mult:

Egyes szám.

1. ich hoffte, remélék, stb.	ich hoffte, remélnék, stb.
2. du hofftest	du hofftest
3. er hoffte	er hoffte

Többes szám.

1. wir hofften	wir hofften
2. ihr hofftet	ihr hofftet
3. sie hofften	sie hofften

vagy *körülírással* képezve:

Egyes szám.

ich würde, remélnék, stb.	
du würdest	hoffen
er würde	

Többes szám.

wir würden	hoffen
ihr würdet	
sie würden	

Nincs.

Mult:

Egyes szám.

1. ich habe, reméltem, stb.	
2. du hast	gehofft
3. er hat	

Többes szám.

1. wir haben	gehofft
2. ihr habet	
3. sie haben	

Egyes szám.

ich habe, reméltem legyen, stb.	
du habest	gehofft
er habe	

Többes szám.

wir haben	gehofft
ihr habet	
sie haben	

Jelentő mód:

Kötő mód:

Végzett mult:

Egyes szám.		Egyes szám.	
1. ich hatte, reméltem vala, stb.		ich hätte, reméltem volna, stb.	
2. du hattest		du hättest	
3. er hatte		er hätte	
Többses szám.		Többses szám.	
1. wir hatten	gehofft	wir hätten	gehofft
2. ihr hättet		ihr hättet	
3. sie hatten		sie hätten	

Jövő idő:

Egyes szám.		Egyes szám.	
1. ich werde, remélni fogok, stb.		ich werde, remélni fognék, stb.	
2. du wirst		du werdest	
3. er wird		er werde	
Többses szám.		Többses szám.	
1. wir werden	hoffen	wir werden	hoffen
2. ihr werdet		ihr werdet	
3. sie werden		sie werden	

Végzett jövő:

Egyes szám.		Egyes szám.	
1. ich werde, remélni fogtam stb.		ich werde, remélni fogtam volna,	stb.
2. du wirst		du werdest	
3. er wird		er werde	
Többses szám.		Többses szám.	
1. wir werden	gehofft haben	wir werden	gehofft haben
2. ihr werdet		ihr werdet	
3. sie werden		sie werden	

vagy körülírással képezve:

Egyes szám.		Egyes szám.	
		ich würde remélni fogtam volna	
		du würdest	
		er würde	
		Többses szám.	
		wir würden	gehofft haben
		ihr würdet	
		sie würden	

Parancsoló mód: Egyes szám: hoffe remélj. Többses szám: hoffet, reméljete.

Főnévi igenév: hoffen remélni.

Melléknévi igenév: Jelen idő: hoffend remélő. Mult idő: gehofft remélt.

Erős ragozású igék a cselekvő és szenvedő alakban.

t r a g e n

		C s e l e k v ő a l a k		S z e n v e d ő a l a k	
		J e l e n t ő m ó d	K ö t ő m ó d	J e l e n t ő m ó d	K ö t ő m ó d
J e l e n		ich trage du trägst er trägt wir tragen ihr traget sie tragen	ich trage du tragest er traget wir tragen ihr traget sie tragen	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } getragen	ich werde du werdest er werde wir werden ihr werdet sie werden } getragen
E l b e s z é l ő m u l t		ich trug du trugst er trug wir trugen ihr truget sie trugen	ich trüge (würde tragen) du trügest (würdest tragen) er trüge (würde tragen) wir trügen (würden tragen) ihr trüget (würdet tragen) sie trügen (würden tragen)	ich wurde du wurdest er wurde wir wurden ihr wurdet sie wurden } getragen	ich würde du würdest er würde wir würden ihr würdet sie würden } (getragen werden)
M u l t		ich habe du hast er hat wir haben ihr habet sie haben } getragen	ich habe du habest er habe wir haben ihr habet sie haben } getragen	ich bin du bist er ist wir sind ihr seid sie sind } getragen worden	ich sei du sei(e)st er sei wir seien ihr seiet sie seien } getragen worden

Erős ragozású igék a cselekvő és szenvedő alakban.

t r a g e n

		C s e l e k v ő a l a k		S z e n v e d ő a l a k						
		J e t e n t ő m ó d	K ö t ő m ó d	J e l e n t ő m ó d	K ö t ő m ó d					
R é g m u l t	ich hatte du hatteſt er hatte wir hatten ihr hattet ſie hatten	getragen	ich hätte du hätteſt er hätte wir hätten ihr hättet ſie hätten	(ich würde) (du würdeſt) (er würde) (wir würden) (ihr würdet) (ſie würden)	getragen haben	ich war du warſt er war wir waren ihr waret ſie waren	getragen worden	ich wäre du wäreſt er wäre wir wären ihr wäret ſie wären	getragen worden fein getragen worden	
J ö v ő	ich werde du wirſt er wird wir werden ihr werdet ſie werden	tragen	ich werde du werdeſt er werde wir werden ihr werdet ſie werden	tragen	ich werde du wirſt er wird wir werden ihr werdet ſie werden	getragen werden	ich werde du wirſt er wird wir werden ihr werdet ſie werden	getragen werden	ich werde du werdeſt er werde wir werden ihr werdet ſie werden	getragen werden fein getragen werden
B e ſ e j e z e t t j ö v ő	ich werde du wirſt er wird wir werden ihr werdet ſie werden	getragen haben	ich werde du werdeſt er werde wir werden ihr werdet ſie werden	getragen haben	ich werde du wirſt er wird wir werden ihr werdet ſie werden	getragen fein getragen worden	ich werde du werdeſt er werde wir werden ihr werdet ſie werden	getragen worden fein getragen worden		
Parancsolómód		Egyes szám : trage ! Többes szám : traget !		Egyes szám : werde getragen ! Többes szám : werdet getragen !						
Melléknévi igenév		tragend		getragen						

Számnév.

Töszámnevek:

1	eins	11	elf (elf)	21	einundzwanzig
2	zwei	12	zwölf		ilyen összetétellel 29-ig.
3	drei	13	dreizehn	29	neunundzwanzig
4	vier	14	vierzehn	30	dreißig
5	fünf	15	fünfzehn	31	einunddreißig
6	sechs	16	sechszehn	40	vierzig
7	sieben	17	siebzehn	50	fünfzig
8	acht	18	achtzehn	60	sechzig
9	neun	19	neunzehn	70	siezig
10	zehn	20	zwanzig	80	achtzig
90	neunzig . . .			100	hundert
101	hundert und eins . . .			200	zweihundert
1000	tausend . . .			1100	tausend und einhundert
2000	zweitausend . . .			100,000	hunderttausend

200,000 zweihunderttausend v. zweimalhunderttausend.
kétszer százezer.

400,622 viermalhunderttausend, sechshundert zweiundzwanzig.

Sórszámnevek. a) Ezeket eerst első kivételével 20-ig a töszámnevektől =t , 20-tól =ft képzővel alkotjuk:

1	der, die, das	erst-e, első	erster, =e, es, első
2		zweite, második	zweiter, második
3		ditte,	dritter
4		vierte,	vierter
5		fünfte,	fünfter
6		sechste,	sechster
7		siebente,	siebenter
8		achte,	achter
9		neunte,	neunter
10		zehnte, tizedik	zehnter, tizedik
11		elfte,	elfter
12		zwölfte,	zwölfter
13		dreizehnte,	dreizehnter
14		vierzehnte,	vierzehnter
15		fünfzehnte,	fünfzehnter
16		sechszehnte,	sechszehnter
17		siebzehnte,	siebzehnter
18		achtzehnte,	achtzehnter
19		neunzehnte,	neunzehnter
20		zwanzigste,	zwanzigster
21		einundzwanzigste,	einundzwanzigster
		stb.	stb.

30	dreißigste,	dreißigster
100	hundertste,	hundertster
121	hundertundeinundzwanzigste,	hundertundeinundzwanzigster
1000	tausendste,	tausendster
utolsó	legte,	legster
utolsóelőtti	vorlegte,	vorlegster.

Több egymást követő sorszámnev közül mindig az utolsóhoz járul a képző, pl. das zweitausend-zweihundert-fünfund-dreißigste Jahr a 2235-ik év.

b) A sorszámneveket a melléknév módjára erősen, gyöngén és vegyesen ragozzuk.

Az előszók.

Az állítmány és határozó közti viszonyt a németben is nemcsak ragokkal, hanem külön szókkal is meg lehet jelölni. A határozóknak viszonyszavai a németben mind előszók mint a latinban és franciában.

Ezek az *előszók* a németben nem az alanyesethez járulnak, hanem mindig *vagy a tárgyeshoz, vagy a birtokeshoz, vagy a tulajdonító esethez*, pl. in den Garten a kertbe.

A viszonyszók áttekintése azon esetek szerint, melyeket vonzanak:

a) *Viszonyzókkal tárgyesettel*: durch, für, gegen, ohne, sonder, um, wider;

b) *Tulajdonító esettel*: aus, außer, bei, binnen, entgegen, gegenüber, gemäß, mit, nach, nächst, nebst, samt, seit, von, zu, zuwider;

c) *Tárgyesettel a hová kérdésre és tulajdonító esettel a hol kérdésre*: an, auf, hinter, in, neben, unter, über, vor, zwischen.

d) *Birtokos esettel*: außerhalb, innerhalb, oberhalb, unterhalb, diesseits, jenseits, halb, halben, halber, inmitten, kraft, laut, mittelst, statt, v. anstatt, un-willen, trotz, ungeachtet, vermöge, während, wegen;

e) *Tulajdonító vagy birtokos esettel*: längs, ob, trotz, unweit, zufolge.

A mondat és részei.

A mondat mindig egy gondolatot fejez ki s benne valamely tárgyról valamit állítunk. A mondat főrészei: alany, állítmány; mellékrészei: tárgy vagy kiegészítő, határozó és jelző.

Alany (das Subjekt). 1. Alanykép állhat minden beszédrész:

a) Főnév és személyes névmás, pl. Ich lerne, er spielt;
b) Más névmás és számnév, pl. Niemand ist gut, nur Gott;
c) Melléknév és melléknévi igenév, pl. Der Liebende wird geliebt;

d) Főnévi igenév, pl. Das Mädchen ist nicht schön;

e) Elöljárók, határozó és kötőszó, pl. Heute ist nicht morgen;

f) Egész mondat is állhat alanyképen az ú. n. alanyi mondatokban. **Wer gutes tut, hat frohen Mut.**

2. Gyakran van két alany is a mondatban: nyelvtani és értelmi. Azon személy, melyről beszélünk, értelmi alany, a határozatlan «es» pedig nyelvtani alany, pl. Der Wind weht, **es weht der Wind.**

3. A személyes alany a németben kiteendő, bár a magyarban csak a személyragok által fejeztetik ki, pl. Ich lerne. Ich lerne, während du spielst. De csak egyszer tétetik ki a személyes névmás akkor, ha hozzá több állítmány tartozik, pl. ich lerne, höre und fühle. Kihagyandó a személyes névmás a parancsolómód 2-ik személyében, pl. Bete und arbeite! A nyelvtani alany «es» kimarad a megfordított szórendben és a mellékmondatokban, pl. **Es** wird den ganzen Tag gefagt. Den ganzen Tag wird gefagt.

Állítmány (das Prädikat). Állítmánykép állhat:

a) Ige, midőn az alany cselekvését, szenvedését, vagy másféle állapotát jelzi. Der Knabe schreit;

b) Főnév, annak kifejezésére: mi s mivé lesz az alany. Mein Vater ist Arzt;

c) Mellék- és igenév, midőn az alany minőségét akarjuk kifejezni. Der Frühling ist angenehm;

d) Névmás és számnév, pl. Er ist der Erste;

e) Határozó és határozatlan (es) pl. Ich bin hier. Ja ich war es.

Alany és állítmány összekötése:

1. Ha az állítmány egyszerű idő, úgy az alannal számban és személyben megegyezik, pl. Er hat Mut.

2. Ha az állítmány összetett idő, úgy az összekötés sein, haben, werden segédigével történik; s ekkor a segédige hajlittatik s az állítmány változatlan, pl. Der Vater ist abgereist. Die Brüder sind abgereist.

3. Ha az állítmány melléknév, akkor a sein kötőige hajlittatik, pl. Der Hund ist treu.

4. Ha az állítmány főnév, a kötőige hajlittatik, de az állítmányul álló főnév is az alannal számban, sőt nemben is egyez, pl. Er war ein großer Dichter.

Jelző: Melléknévi, igenévi, névmás és számnévi jelző, pl. das schöne Haus, dieser Mann, einige Knaben, drei Schüler.

Kiegészítő:

a) Lehet a főnév: tárgyesetben, tulajdonító esetben, birtokos esetben, pusztán vagy előljáróval, pl. der Schnee schüzt **die Saaten**. Die Reue folgt **der bösen Tat**. Der Blinde bedarf **eines Führers**;

b) Főnévi igenév, pl. Schon in der Jugend muß man sparen **lernen**.

Határozó kifejezhető:

a) Határozókkal, hier, dort, heute, morgen;

b) Névmás és számnévvvel, der Knabe schreibt **schön**, er schreibt **schön**, ich gehe **zweimal des Tages** spazieren;

c) A főnév birtokos esetével, pl. Er geht **gleichen Schrittes**;

d) Előljáróval összekötött főnévvel, der Sünder stirbt **ohne Hoffnung**. Trage deine Leiden **mit Geduld**.

A mondat nemei:

Kifejezésre nézve van: jelentő-, tiltó-, parancsoló-, kérdő-, fölkiáltó- és végrehajtó mondat. **Terjedelemre lehet:** pusztá vagy tömondat, bővített mondat. **Szerkezetre lehet:** összetett és összevont mondat, hiányos mondat. **Tartalomra:** fő- és mellékmondat.

A mondatrészek elhelyezése:

A főmondatnak kétféle szórendje van: **egyenes szórendje és fordított szórendje**. Egyenes szórend esetén a sorrend: alany, állítmány, pl. Der Schüler geht in die Schule.

Fordított szórend esetén, ha az állítmány egyszerű idő, a sorrend: állítmány, alany. Ha összetett idő, a sorrend: kötőige, alany, állítmány.

A fordított szórendet használjuk: 1. kérdő-, kérő-, végrehajtó-, felszólító vagy parancsoló mondatokban, pl. Hast du den Brief geschrieben? 2. ha a mondat valamely tagját kiemeljük, az a mondat élére jut s ez után állítmány, alany, stb., pl. Das weiß ich nicht. Jetzt war er hier. Im Garten hat man dich gesehen. A mellékmondatnak csak egy szórendje van és pedig: ha az állítmány egyszerű idő, a sorrend: alany, állítmány; összetett idő esetén: alany, állítmány, kötőige, stb. pl. Ich gebe dir das Buch (főmondat). Wenn ich dir das Buch gebe (mellékmondat), da es heute sehr heiß ist. A mondat mellékrészek egyenes szórend esetén az állítmány után állnak, Ich gab dem Schüler ein Buch zum Lesen. Fordított szórendben az alany után, Gab ich dem Schüler ein Buch zum Lesen? Ha az állítmány összetett idő akkor egyenes szórendben a mellékrészek a kötőige és állítmány közt állnak, pl. Ich habe

dem Schüler ein Buch zum Lesen gegeben. Fordított szórendben az állítmány és alany közt, Habe ich dem Schüler ein Buch zum Lesen gegeben?

A kiegészítő sorrendje:

1. A személykiegészítők megelőzik a tárgykiegészítőket, Der Bote brachte dem Vater einen Brief;

2. A pusztá esetek megelőzik az előljáróval közvetített kiegészítőket, Die Vernunft macht den Menschen zum Herren;

3. A névmáskiegszítő megelőzi a főnévkiegészítőt, pl. Du hast mich Deiner Schwester vorgestellt;

4. Névmások közt a személyes névmások megelőzik a többiekét, pl. Er hat mir das erzählt;

5. Minden névmás előtt áll az «es» visszatérő névmás, pedig még az «es»-t is megelőzi, pl. Du hast es mir erzählt.

Határozók sorrendje:

1. Az időhatározó megelőzi a helyhatározót, Er war gestern hier.

2. Az okhatározó követi az idő- és helyhatározót, Ich konnte diese Nacht vor Schmerzen nicht schlafen.

3. A módhatározó többnyire minden többi határozó után áll, Ich habe diese Nacht vor Schmerzen sehr unruhig geschlafen. A «nicht» tagadó szócska a főmondatban, ha az egész mondat tagadásra irányul, egyenes szórend esetén valamint fordított szórend esetén is a mondat végén áll. Man lobt den trägen Schüler nicht. Warum lobt man den trägen Schüler nicht? Így van, ha az állítmány egyszerű időben áll, pl. Man hat den trägen Schüler nicht gelobt. Mellékmondati szórendben, akár egyszerű, akár összetett idő esetén az állítmány előtt áll, pl. Weil man nicht lobt den trägen Schüler, weil man den trägen Schüler nicht gelobt hat. Ha a «nicht» egyes mondattagot tagad, közvetlen előtte áll, pl. Ich sah dich gestern nicht (mondattagadás), ich sah dich nicht gestern.

dühös pillantás; beleidigen = megsérteni; Schimpfreden = csúfbeszéd; ich werde mich an dir rächen = bosszút állok rajtad; du irrst dich = tévedsz; du hast immer Ausflüchte = mindig mentegeted magadat; Bösewicht = gonosz; die Gründe = okok; das Recht = a jog; bestreiten = elvitatni.

NÉMET OLVASMÁNYOK.

1. Der Wolf und das Lamm.

Wolf. Was ist das für eine Frechheit von dir, daß du mir das Wasser dieses Baches trübe machst, aus welchem ich meinen Durst stillen will? Hast du so wenig Achtung vor dem Wolfe?

Lamm. Wie sollte ich dir doch das Wasser trüben, da du oberhalb stehst, und ich unterhalb trinke? Zürne mir nicht, so ohne allen Grund! Ich fürchte mich schon vor deinen zornigen Worten und vor deinen grimmigen Blicken, und doch hab' ich dich niemals beleidigt.

Wolf. Du hast mich niemals beleidigt? Voriges Jahr, um diese Zeit, da hast du mich mit harten Schimpfreden beleidigt. Denkst du, daß ich mich nicht dafür an dir rächen werde?

Lamm. Du irrst dich, Wolf! Vor einem Jahre um diese Zeit war ich ja gar nicht geboren; wie hätte ich dich also damals beleidigen können?

Wolf. Du hast immer Ausflüchte, wie ich sehe; aber sie sollen dir nichts helfen. Bist du es nicht gewesen, der mich beleidigt hat, so ist es dein Vater gewesen oder sonst einer von deiner Verwandtschaft, und dafür will ich dich zerreißen und dich fressen.

Lamm. O weh! wie fällt du mich mit Deinen grimmigen Zähnen an! Ich sterbe unschuldig, du Bösewicht!

Wolf. So — nun liegst du tot hier und wirfst meine Gründe und mein Recht nicht mehr bestreiten.

Szómagyarázat.

Der Wolf = a farkas; der Frechheit = vakmerőség; der Bach = patak; trübe machst = felzavarod; den Durst stillen = a szomjat oltani; Achtung = tisztelet; das Lamm = a bárány; oberhalb = feljebb; unterhalb = alant; zürne mir nicht = ne haragudj reám; ohne Grund = ok nélkül; grimmiger Blick =

2. Erbkönig.

1. Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?
Es ist der Vater mit seinem Kind;
Er hat den Knaben wohl in dem Arm,
Er faßt ihn sicher, er hält ihn warm.

2. «Mein Sohn, was birgst du so bang dein Gesicht?»
«Siehst, Vater, du den Erbkönig nicht?
Den Erbkönig mit Kron' und Schweif?» —
«Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif.» —

3. «Du liebes Kind, komm, geh' mit mir!
Gar schöne Spiele spiel' ich mit dir;
Manch' bunte Blumen sind am Strand,
Meine Mutter hat manch' gülden Gewand.»

4. «Mein Vater, mein Vater, hörst du nicht,
Was Erbkönig mir leise verspricht?»
«Sei ruhig, bleibe ruhig, mein Kind;
In dürren Blättern säuselt der Wind.»

5. «Willst, feiner Knabe, du mit mir gehn?
Meine Töchter sollen dich warten schön;
Meine Töchter führen den nächtlichen Reih'n,
Und wiegen und tanzen und singen dich ein.»

6. «Mein Vater, mein Vater, und siehst du nicht dort
Erbkönigs Töchter am düstern Ort?»
«Mein Sohn, mein Sohn, ich seh' es genau,
Es scheinen die alten Weiden so grau.» —

7. «Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt;
Und bist du nicht willig, so brauch' ich Gewalt.» —
«Mein Vater, mein Vater, jetzt faßt er mich an!
Erbkönig hat mir ein Leid's getan!» —

8. Dem Vater grauset's, er reitet geschwind,
Er hält in den Armen das ächzende Kind,
Erreicht den Hof mit Müh' und Not;
In seinen Armen das Kind war tot.

W. von Goethe.

Szómagyarázat.

Er faßt ihn sicher = biztosan fogja, hält ihn warm = melegen tartja, was birgst du so bang dein Gesicht? = miért rejted oly félve arcodat? mit Kron' und Schweif = koronával és farkkal, der Rebestreif = a ködsáv, komm, geh' mit mir = jér velem, das Spiel = a játék, bunte = tarka, der Strand = a part, gülden Gewand = aranyos ruha, leise verspricht = halkán ígér, sei ruhig = légy nyugodt, dürre Blätter = száraz levelek, säufelt = susog, führen den nächtlichen Reih'n = vezetik az éjjeli táncot, wiegen = ringatni, der düstere Ort = kietlen hely, genau = pontosan, die Weide = a fűz, mich reizt = ingerel, die Gestalt = a termet, folgst du nicht willig = ha jószántadból nem követsz, die Gewalt = az erőszak, Leid's getan = megölt, grauset's = borzong, borzad, das ächzende Kind = a nyögő gyermek, erreicht den Hof = eléri az udvart, Müh' und Not = fáradsággal és bajjal, in seinen Armen = karjaiban,

3. Die Teilung.

Ein reicher Vater war gestorben;
Drei Söhne hatten das, was er erworben,
Friedlich geteilt. Nach kurzer Zeit
Kam Krieg ins Land; da sah man weit
Brandstätten, Blutgefiede, Wüsteneien,
Und auch zwei Brüder von den dreien
Verloren durch der Feinde Wut
In wenig Jahren Hab und Gut.

Da sprach der Dritte: «Ich will den Segen,
Den ich, seit unser Vater starb,
Durch Glück gewann und Fleiß erwarb,
Zu dem geerbten Drittel legen.
Denn sollen beide elend sein,
Sie, meine Brüder, und ich allein
Der Glückliche? Das wär' nicht bieder!»
Und sieh, er rief die armen Brüder,
Und freundlich teilten sie nun wieder.

Schubart.

4. Dienertreue.

Ein reicher Herr fuhr zur Winterszeit in einem Schlitten nach einem Städtlein, wo er ein dringendes Geschäft zu besorgen hatte. Er war nur von seinem Knechte Jakob begleitet, der dem Schlitten vorreiten mußte. Ehe sie die Stadt erreichten, mußten sie durch einen langen einsamen Wald, und es war bereits Abend. Der Knecht schlug daher dem Herrn vor, in einer Herberge, die am Eingange des Waldes lag, zu übernachten, denn im Walde wären viele Wölfe, und die Untiere zeigten sich jetzt gar grimmig, weil der Winter so hart sei. Der Herr aber fuhr ihn hart an, weil er meinte, der Knecht wäre des Reitens überdrüssig, und schrie, sie müßten noch nach dem Städtlein, es möge gehen, wie es wolle. Und so ging's vorwärts, was die Pferde laufen konnten.

Kaum sind sie eine Strecke im Walde, so hört der Herr hinter sich ein lautes Heulen, und wie er sich umfehrt, sieht er die Wölfe in Rudeln hinter dem Schlitten herjagen. «Jakob, Jakob!» ruft er, «die Wölfe, die Wölfe!» Der treue Jakob erwidert kein Wort, sondern läßt ruhig den Herrn vorausfahren, reitet zwischen den Schlitten und die Wölfe, zieht seine Pistolen und schießt von Zeit zu Zeit unter sie.

Damit schreckt er eine Weile die Bestien. Endlich aber hat er kein Pulver mehr; und als sie nun an den Schlitten heranzustürzen, sagt er: «Herr, ich muß meinen armen Braumen opfern und sehen, daß ich zu Euch auf den Schlitten komme; sonst ist alles verloren.» «Du, wie du willst», sagte der Herr, und im Augenblick war Jakob vom Pferde und auf den Schlitten gesprungen, hielt sein Pferd am Zaume fest, bis die Wölfe herankamen; dann überließ er es ihnen zur Beute. Es schien, als sollten die Reisenden dadurch einen Vorsprung gewinnen; aber nicht lange, so war ein Teil der Wölfe wieder heulend hinter ihnen her, und einige schickten sich an, in den Schlitten zu springen. Der Herr gab sich verloren. Da sagte Jakob: «Herr, nun will ich in Gottes Namen auch noch das Letzte für Euch tun. Dort sind schon die Lichter der Stadt, und Ihr könnt dieselbe erreichen, wenn ich nur auf ein paar Minuten Euch die Bestien vom Halse halte. Sorgt für mein Weib und meine Kinder! Lebt wohl, und denkt manchmal an den armen Jakob!» Damit zog er den Säbel, sprang aus dem Schlitten und stürzte sich mitten unter die Wölfe. Diese stuzten, fielen ihn aber dann wütend an und übermannten ihn endlich. Sein Herr war mittlerweile unverfehrt entkommen. Schnell nahm er Leute zu sich und eilte in den Wald zurück; aber er fand nur die Gebeine seines treuen Knechtes. Die sammelte er und ließ sie begraben. Das Weib und

die Kinder Jakobs versorgte er väterlich und wurde allen seinen Dienern ein freundlicher, gütiger Herr, gestand auch oft mit Tränen, daß er nicht ohne bittere Reue seines treuen Knechtes gedenken könnte.

Gaspari.

5. Die drei Hausräte.

Hinz: Sagt mir, wie Ihr es anfangt, Nachbar Runz, daß Euer Hauswesen so wohl bestellt ist! Man sieht doch nichts besonderes an Euch und an dem, was bei Euch vorgeht. Wir andern arbeiten auch und lassen es uns sauer werden, und doch kommen wir nicht vom Flecke.

Runz: Ich wüßte nicht, woran das liegen sollte; aber das kann ich Euch wohl sagen, daß ich meinen drei Hausräten vieles zu danken habe. Fragt die, sie können Euch manchen guten Rat geben.

Hinz: Eure drei Hausräte? Wer sind denn die?

Runz: Nun — der Haushahn, die Hauskatze, und der Haushund.

Hinz: Geht mir! Ihr spaßt.

Runz: Nein, nein, Nachbar Hinz, ich spaffe nicht. Seht, in aller Frühe, wenn der Tag anbricht, kommt der Haushahn und ruft: «Aufgestanden!» Darauf kommt die Hauskatze; sie setzt sich unter den Ofen, pugt sich und sagt: «Aufgepugt!» Und endlich kommt der Haushund; der merkt jedermanns Ein- und Ausgang, kennt Freund und Feind und ruft: «Aufgepaßt!»

Hinz: Aha! Ich verstehe, was Ihr damit sagen wollt. Ihr meint, daß drei Dinge notwendig seien, um ein Hauswesen emporzubringen und in gutem Stande zu halten: Fleiß, Reinlichkeit, Achtjamkeit.

Runz: Wenn Ihr es so nehmen wollt, Nachbar Hinz, so ist es mir auch recht. Aber meine Hausräte lobe ich dennoch, weil sie mich alle Tage an das mahnen, was zu tun ist; — ich könnte es sonst leicht vergessen.

Nach Auerbad.

6. Sprüche.

Vergleichen und vertragen
Ist besser als zanken und klagen.

Was du nicht willst, daß man dir tu',
Das füg' auch keinem andern zu.

Reinlichkeit sei deine Freude,
Sie ziirt mehr als Sammt und Seide.

Rede wenig, denke mehr!
Schwätzen bringst dir keine Ehr'.

Wer flink am Tage Gutes tut,
Dem ist am Abend wohl zu Mut.

Wer sich nicht nach der Decke streckt,
Dem bleiben die Füße unbedeckt.

Haßt du genug und Überfluß,
Denk' auch an den, der darben muß.

Geh treu und redlich durch die Welt,
Das ist das beste Reisegeld.

Wer eine Lüge sich erlaubt,
Dem wird die Wahrheit nicht geglaubt.

Dorn und Disteln stechen sehr,
Falsche Zungen noch viel mehr.

ßß, was gar ist,
Trink, was klar ist,
Sprich, was wahr ist!

7. Der Fuchs.

Der Fuchs ist ein Better des Hundes, aber ein schlimmer und gefährlicher. Man sieht ihm auf den ersten Blick an, daß er ein schlauer, verschmitzter Bursche ist. Sein Kopf ist länglich-rund und läuft in eine zugespitzte Schnauze mit nackter, schwarzer Nasenkuppe aus. Das Maul ist weit gespalten und trägt an der Oberlippe schwarze Barthaare. Öffnet es sich, dann zeigen sich zwei Reihen weißer scharfzackiger Zähne. Wehe dem kleineren Tiere, nach dem es sich aufzutut! Ein einziger Biß des Fuchses reicht oft hin, um das Tier zu tödten.

Das Auge ist nicht gerade schön zu nennen. Es spielt aus grau in grün, liegt schief, halb in der Höhle versteckt, glänzt aber selbst im Dunkeln wie bei andern nächtlichen Raubtieren. Die Ohren sind scharf zugespitzt und erweitern sich nach unten. Sie sind so eingerichtet, daß der Fuchs das leiseste Geräusch wahrnimmt. Den schlanken Leib tragen schnelle Füße fast spurlos über den Boden. Sein Kleid ist gelbbraun, oder rot, glatt und weich wie Sammt, und stattlich schmückt ihn der buschige Schwanz. Die Lippen, die Kehle, der Vorderhals, der Bauch, die Innenseite

der Schenkel und die Schwanzspitze sind weiß, die Oberseite der Ohren aber und die Füße sind schwarz.

Am Tage ruht der Fuchs in seiner Höhle, wenn ihn nicht die Sorge für seine Jungen zwingt, auf Raub auszugehen. Des Nachts aber ist er desto munterer. Dann sucht er seine Beute auf, nähert sich ihr schleichend und erhascht sie im Sprunge. Geflügel aller Art, Hasen, Kaninchen, bisweilen selbst junge Rehe und Hirsche, Eier, Honig, Obst und besonders Weintrauben sind seine Lieblingsspeisen; doch nimmt er in der Not auch mit Mäusen und Ratten fürlieb, selbst Käfer, Engerlinge und Heuschrecken verschmäht er nicht. Sein Balg liefert ein treffliches Pelzwerk. Emsig stellt ihm deshalb der Jäger nach; doch nicht leicht gelingt es, seiner habhaft zu werden.

Nach **Diehlen**.

8. Der Wolf.

Der Wolf gleicht einem großen, hochbeinigen, magern Hunde, welcher den Schwanz hängen läßt. Der Leib ist hager, der Bauch eingezogen, die Läufe sind klapperdürr und schmalpötlig. Die Schnauze ist im Verhältnis zu dem dicken Kopfe spitzig, die breite Stirn fällt schief ab, die Augen stehen schief, die Ohren immer aufrecht. Der Pelz ist langhaarig, rauh und dicht, die Färbung gewöhnlich fahlgraugelb mit schwärzlicher Mischung. Im Sommer spielt die Gesamtfärbung mehr in das Gelbliche, in nördlichen Ländern mehr in das Weiße, in südlichen oft mehr in das Schwärzliche.

Die Wölfe kamen vor hundert und mehr Jahren in unseren* Gegenden, noch in großer Menge vor, und noch jetzt sind sie in Ungarn und Galizien ziemlich häufig.

Der Wolf bewohnt einsame, stille Gegenden, namentlich dichte, düstere Wälder. Bei Tage hält er sich verborgen und vermeidet es mit Sorgfalt, sich irgendwie bemerklich zu machen. Zur Nachtzeit streift er einzeln oder paarweise nach Nahrung umher. Im Sommer ist er selten zu großen Gesellschaften vereinigt, im Winter aber bildet er Rudel von bedeutender Anzahl.

Der Wolf ist sehr schädlich, getrieben vom Hunger sogar gefährlich. Seine liebste Nahrung bilden die größeren Jagd- und Haustiere, doch verschmäht er auch kleinere Tiere nicht. Er frißt Hirsche ebenso gut wie Mäuse, Gänse wie kleinere Vögel, Frösche, Maikäfer, überhaupt alle Tiere, welche er fassen und überwältigen kann. Den Menschen fällt er unter allen Umständen nur dann an, wenn ihn der wütendste Hunger dazu zwingt. Hat er aber einmal gesehen, wie leicht der Mensch zu überwältigen ist, so zieht er später dessen Fleisch dem aller Tiere vor. **Archm.**

* Az olvasmány irója nem magyarországi.

9. Attila der Hunnenkönig.

In dem Flachlande an der Theiß, das heute wir Ungarn bewohnen, ließ sich das wilde Volk der Hunnen nieder. Sie waren ein Schrecken aller Nachbarvölker. Schon ihr Anblick war widerwärtig; sie hatten ein braungelbes Gesicht, kleine, tiefliegende Augen und hervorstehende Backenknochen. Ihre Kleidung bestand meist aus Fellen von Waldtieren. Als Reiter waren sie sehr gewandt und auch im Gebrauche des Bogens sehr geübt. An ihre kleinen aber ausdauernden Pferde schienen sie wie angeheftet. Zu Pferde kämpften sie nicht nur, sie aßen und schliefen und berieten sich auch zu Pferde, und unter dem Pferdesattel ritten sie das rohe Fleisch mürbe, bevor sie es verzehrten.

Ihr gewaltigster König war Attila. Der machte sich so furchtbar, daß ihn die Menschen seiner Zeit die Gottesgeißel nannten. Er glaubte zur Herrschaft der Welt berufen zu sein; denn er war im Besitze eines Schwertes, welches die Hunnen für das des Kriegsgottes hielten.

Die Residenz des Eroberers lag zwischen der Donau und Theiß. Hier erhob sich auf einem kleinen Hügel sein Haus, umgeben von zahlreichen Hütten. Je vornehmer ein Hunne war, desto näher stand seine Wohnung jener des Königs. Diese aber übertraf alle übrigen an Höhe und war von einer großen hölzernen Schutzwehr mit hohen Thürmen umgeben.

Von den Steppen Ungarns aus unternahmen die Hunnen große Raubzüge in andere Länder. So führte sie Attila im Jahre 452 n. Chr. nach Italien. Aquileja war die erste Stadt, vor welcher er hartnäckigen Widerstand fand; denn die Bürger, von Mietstruppen unterstützt, verteidigten ihre Heimat aufs tapferste. Schon wurden die Hunnen mutlos und dachten an den Rückzug, als sie einen Storch bemerkten, der mit seinen Jungen aus der Stadt floh. Sie hielten dies für ein günstiges Zeichen, unternahmen von der Seite, wo der Vogel fortgeflogen war, noch einen Sturm und erklimmen die Mauer. Die Stadt wurde zerstört.

Viele Bewohner des offenen Landes flohen nun vor den wilden Horden auf die Inseln in den Sümpfen am adriatischen Meere.

Attila starb das Jahr darauf in seinem Lager im ungarischen Tieflande. Seine Diener betrauernten ihn, indem sie sich die Haare abschnitten und ihr Gesicht verwundeten, damit um den großen Krieger das Blut der Männer fließe. An seiner Leiche stimmte man Lieder an von seiner Macht und seinen kriegerischen Taten. Man legte den Todten in einen goldenen Sarg, diesen

in einen silbernen, und beide in einen eisernen; auch seine erbeuteten Waffen und den Schmuck seines Pferdes legte man mit ins Grab. Damit niemand diese Schätze entdecke, begrub man den König bei dunkler Nacht und tötete die, welche das Grab gemacht hatten.

Bald nach Attilas Tode löste sich das Hunnenreich auf, indem das Volk in zerstreuten Zügen nach Osten zurückwanderte.
